

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Дудка Микола Петрович

УДК 353.25.4

(індекс)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ФОРМУВАННІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

ОП «Публічне управління та адміністрування»

Спеціальність 281 – «Публічне управління та адміністрування»

(підпис, ініціали та прізвище здобувача освітнього ступеня)

Науковий керівник Мельничук А. О.

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту

Завідувач кафедри

професор І. П. Лопушинський

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Рецензент

професор Д. І. Дзвінчук

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Івано-Франківськ – 2025

АНОТАЦІЯ

Дудка М.П. Роль громадянського суспільства у формуванні національної публічної політики. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування". Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. Івано-Франківськ, 2025.

У магістерській роботі розглядаються проблеми взаємодії громадянського суспільства та публічної влади. У першому розділі досліджується загальна характеристика взаємовідносин громадянського суспільства та публічної влади. Вивчається сутність громадянського суспільства, його роль у сучасному суспільстві та теоретичні аспекти співпраці між громадянськими інститутами та державними органами.

Другий розділ присвячений механізмам взаємодії громадянського суспільства та публічної влади. Огляд громадських об'єднань як активних учасників державного управління та аналіз існуючих інструментів співпраці між органами публічної влади та громадянськими інститутами допомагають виявити ефективні підходи до залучення громадськості до процесів державного управління.

Третій розділ зосереджений на специфіці взаємодії в умовах воєнного стану. Досліджується вплив воєнної агресії на механізми співпраці між громадянським суспільством та публічною владою. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення взаємодії для підвищення ефективності громадянського впливу на управлінські процеси та забезпечення стабільного функціонування державних інституцій під час кризи.

Ключові слова: громадянське суспільство, публічна влада, механізми взаємодії, воєнний стан, громадські об'єднання, державне управління, публічна політика.

ANNOTATION

Dudka M.P. The role of civil society in the formation of national public policy.
- Manuscript.

Master's thesis on specialty 281 "Public management and administration".
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. Ivano-Frankivsk,
2025.

The master's work examines the problems of interaction between civil society and public authorities. The first chapter examines the general characteristics of the relationship between civil society and public authorities. The essence of civil society, its role in modern society and theoretical aspects of cooperation between civil institutions and state bodies are studied.

The second section is devoted to mechanisms of interaction between civil society and public authorities. The review of public associations as active participants in public administration and the analysis of existing tools of cooperation between public authorities and civil institutions help to identify effective approaches to involving the public in public administration processes.

The third section focuses on the specifics of interaction under martial law. The influence of military aggression on the mechanisms of cooperation between civil society and public authorities is studied. Recommendations have been developed to improve interaction to increase the effectiveness of civil influence on management processes and ensure the stable functioning of state institutions during a crisis.

Key words: civil society, public power, interaction mechanisms, martial law, public associations, public administration, public policy.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЗАЄМВІДНОСИН ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....	8
1.1. Громадянське суспільство: сутність та його роль у сучасному суспільстві.....	8
1.2. Взаємодія громадянського суспільства з органами публічної влади: теоретичні аспекти.....	26
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....	37
2.1. Громадські об'єднання як учасники взаємодії між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства.....	37
2.2. Огляд механізмів співпраці між публічною владою та інститутами громадянського суспільства в державному управлінні.....	47
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	54
3.1. Вплив воєнного стану на взаємодію громадянського суспільства з органами публічної влади.....	54
3.2. Рекомендації щодо вдосконалення взаємодії громадянського суспільства та публічної влади в Україні в умовах воєнної агресії.....	64
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ВСТУП

Актуальність теми полягає у тому, що громадянське суспільство є основним двигуном демократичних перетворень, яке забезпечує контроль за діяльністю державних інституцій, виступає каталізатором реформ та формує загальну суспільну думку. У сучасних умовах, коли Україна переживає глибокі соціально-економічні та політичні трансформації, викликані військовою агресією РФ, громадянське суспільство стало ключовим фактором у підтримці державної стабільності та забезпеченні ефективної реалізації національних інтересів.

Воєнний стан, запроваджений у відповідь на агресію, посилює необхідність активного залучення громадянського суспільства до формування національної публічної політики. В умовах воєнного конфлікту потреби суспільства та держави зазнають серйозних змін, що вимагає оперативних і чітко координованих дій. Громадські організації, волонтерські ініціативи та інші інститути громадянського суспільства відіграють важливу роль у таких процесах, як гуманітарна допомога, підтримка військових, мобілізація суспільної підтримки та формування національного опору. Вони стають потужним інструментом для взаємодії з органами влади, допомагаючи розв'язувати соціальні та гуманітарні проблеми.

У цих умовах громадянське суспільство не лише активно реагує на виклики, але й виступає рушійною силою у формуванні державної політики в багатьох ключових напрямках: обороні, забезпеченні безпеки, відбудові зруйнованих територій, захисті прав і свобод громадян. Його активна роль у публічному управлінні дозволяє державі бути гнучкою, адаптувати політичні рішення до потреб суспільства та забезпечувати відповідальність державних інституцій.

Крім того, глобалізація та вплив міжнародних інституцій також посилюють значення громадянського суспільства в Україні. Українські

громадські організації активно співпрацюють з міжнародними партнерами та донорами, що дозволяє їм не лише отримувати фінансову підтримку, але й переймати досвід інших країн у побудові демократичних інституцій та забезпеченні сталого розвитку. Вивчення і аналіз ролі громадянського суспільства у формуванні національної публічної політики є вкрай актуальним з огляду на необхідність посилення його впливу в умовах сучасних викликів.

Таким чином, дослідження ролі громадянського суспільства у формуванні національної публічної політики є не лише актуальним, але й необхідним для глибшого розуміння шляхів розвитку демократичних процесів в Україні.

Мета дослідження полягає у визначенні ролі громадянського суспільства у формуванні національної публічної політики в Україні та розробці рекомендацій щодо вдосконалення механізмів взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами публічної влади.

Завдання дослідження:

- дослідити сутність та роль громадянського суспільства;
- проаналізувати взаємодію громадянського суспільства з органами публічної влади: теоретичні аспекти;
- проаналізувати адміністративно-правові механізми залучення громадянського суспільства до формування публічної політики;
- здійснити огляд механізмів співпраці між публічною владою та інститутами громадянського суспільства в державному управлінні;
- визначити вплив воєнного стану на взаємодію громадянського суспільства з органами публічної влади;
- розробити рекомендації щодо вдосконалення взаємодії громадянського суспільства та публічної влади в Україні в умовах воєнної агресії.

Об'єктом дослідження є процес взаємодії громадянського суспільства з органами публічної влади.

Предметом дослідження є роль та механізми участі громадянського суспільства у формуванні національної публічної політики в умовах воєнного стану.

Методи дослідження включають: аналіз наукової літератури, нормативно-правових актів, статистичних даних; порівняльний метод для аналізу зарубіжного досвіду.

Наукова новизна полягає у висвітленні особливостей функціонування громадянського суспільства в Україні в умовах воєнного стану, а також у розробці практичних рекомендацій для вдосконалення механізмів взаємодії з органами публічної влади.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання висновків і рекомендацій для підвищення ефективності участі громадянського суспільства в державному управлінні, особливо в умовах кризових ситуацій та воєнного стану.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЗАЄМОВІДНОСИН ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

1.1 Громадянське суспільство: сутність та його роль у сучасному суспільстві

Здобуття незалежності та прийняття Конституції України відкрили новий етап розвитку держави, орієнтований на формування громадянського суспільства та побудову демократичної соціальної правової держави. Однак цей шлях для країни виявився складним і суперечливим. Кожний етап перетворень супроводжується зростанням кількості питань щодо поняття, сутності та змісту громадянського суспільства, його взаємодії з державою та способів його становлення і розвитку в сучасних умовах.

Концепція громадянського суспільства, його природи та взаємодії з державою формувалася протягом тривалого історичного розвитку політичної та правової думки як на глобальному рівні, так і в українському контексті. Ідеї, які сьогодні визнаються сучасною українською юридичною наукою, мають свої глибокі корені в історії філософії та політичних учень.

Витоки поняття "громадянське суспільство" можна відстежити ще в працях античних мислителів, зокрема Аристотеля та Цицерона. Утім, слід зауважити, що в античну епоху терміни "громадянське суспільство" та "державна" були взаємозамінними, оскільки політична спільнота (або *politike* в давньогрецькому розумінні) охоплювала всі основні сфери життя суспільства: родину, релігію, освіту, мистецтво, культуру. Членство в такій спільноті означало бути активним учасником політичного життя, діяти відповідно до встановлених державою законів та поважати права інших громадян¹.

¹ Ванджурак Р. В. Вплив давньогрецької філософії права на сучасну українську юриспруденцію : монографія / наук. ред. М. В. Костицький. Київ : Вістка, 2023. 248 с.

У творах Аристотеля політичне життя розглядалося як невід'ємна частина громадянського існування, а основні характеристики *politike* співпадають із сучасними уявленнями про громадянське суспільство. Зокрема, Аристотель наголошував на необхідності приватної власності, рівності громадян та їхньому праві брати участь у законодавчому й судовому процесах. Він відзначав, що всі громадяни мають бути залучені до прийняття рішень, які стосуються життя держави, тим самим підкреслюючи важливість активної громадянської участі в політичному житті.

Давньоримський мислитель Цицерон у своїх працях наголошував на важливості правової рівності громадян, зазначаючи, що права кожного члена держави мають бути рівними. На його думку, саме закон є ключовим елементом, який об'єднує суспільство та регулює взаємодію між громадянами. Таким чином, Цицерон зробив першу спробу визначити одну з фундаментальних ознак громадянського суспільства — верховенство права. Незважаючи на те, що в античні часи громадянське суспільство та держава не розмежовувалися як окремі концепти, мислителі того часу поступово окреслювали риси, що згодом стали основоположними для сучасного розуміння громадянського суспільства².

Поняття "громадянське суспільство" почало активно розвиватися у XVII столітті в працях таких мислителів, як Гуго Гроцій, Томас Гоббс та Джон Локк. Європейська політико-правова думка цього періоду порушувала питання про свободу особи як громадянина, незалежного від держави. Гуго Гроцій, прихильник теорії природного права, обґрунтовував ідею дуалізму права: природне право людини та позитивне право, яке має підпорядковуватися принципу верховенства природного права. У своїх працях він акцентував увагу на тому, що свобода особи ґрунтується на природних правах, створених волею індивіда. Гроцій стверджував, що цей процес сприяв переходу людей від природного стану до громадянського суспільства. Він зазначав: "Право

² Salamon L., Anheier H., List R., Toepler S., Sokolowski W. *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector*. Baltimore, MD: Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, 1999. 534 p.

внутрішньодержавне є те, яке виходить від громадянської влади. Громадянська влада домінує в державі"³. Таким чином, Гроцій розглядав громадянське суспільство як спільноту вільних людей, які встановили власні правила співіснування в рамках держави.

Англійський мислитель Томас Гоббс розробив правову модель громадянського суспільства, яке має бути захищене авторитарною владою. На його думку, абсолютна влада в межах приватноправових відносин повинна забезпечувати рівність усіх громадян перед законом. Він зазначав: "Безпека народу вимагає, щоб справедливість дотримувалася рівною мірою для всіх людей, незалежно від їх соціального статусу". Гоббс визначив основні принципи громадянського суспільства, такі як свобода, що полягає у праві робити все, що не заборонено законом; можливість захисту своїх інтересів у справедливому суді; стійкість договорів, заснованих на свободі підприємництва та особистій ініціативі. Він також підкреслював обов'язок держави забезпечувати кожному громадянину блага, отримані законним шляхом, без загрози для держави.

Втім, Гоббс обмежував розуміння громадянського суспільства, акцентуючи увагу переважно на економічних аспектах. У його концепції громадяни не володіли політичними правами, що відсікало політичні відносини від громадянського суспільства. Такий підхід можна вважати хибним, оскільки розвинені політичні відносини, можливість громадян впливати на державу та обмежувати її владу є невід'ємною частиною громадянського суспільства.

Інший англійський мислитель Джон Локк у своїх працях описував додержавне співжиття, яке існує «за природою». У такому суспільстві індивіди вільно розпоряджаються своїми особистостями та власністю, мають рівні права та можливість здійснювати судочинство. Локк визначав громадянське суспільство як угоду між людьми щодо об'єднання в спільноту з метою

³ La societe civile, Centre universitaire de recherch administrative et politiques de Picardie. PUF. – 1986. – P. 9.

спільного, безпечного та мирного співіснування з можливістю захищати свою власність та забезпечувати свою безпеку. На його думку, громадянське суспільство було створено для уникнення та відшкодування незручностей природного стану.

Починаючи з часів Просвітництва, концепція громадянського суспільства набула більшого поширення. У XVIII столітті громадянське суспільство почало сприйматися як окрема соціальна спільнота з розвинутими суспільними відносинами. Шарль Монтеск'є, розглядаючи процес встановлення загальних законів та формування держави, зазначав, що це неможливо без існування громадянського стану, який він трактував як єдність усіх індивідів. Монтеск'є стверджував, що сили окремих людей не можуть бути об'єднані, поки не досягнуто єдності їх волі, що, на його думку, є основою громадянського стану⁴.

Жан-Жак Руссо вважав, що громадянське суспільство виникло на основі домовленості між людьми, результатом чого стала поява приватної власності. На його думку, саме приватна власність стала фундаментом для формування майбутнього громадянського суспільства, де кожен індивід, поєднуючись із іншими, залишається вільним, підкоряючись лише власній волі⁵.

У політико-правовій думці XIX століття основним аспектом концепції громадянського суспільства стало питання співвідношення між державою та громадянським суспільством, аспект вирішувався на користь громадянського суспільства, адже вважалося, що головне призначення держави полягає у захисті суспільства, а не в його заміні. Вільгельм фон Гумбольдт стверджував, що багатогранність людської природи та характеру найкраще розкривається в об'єднанні людей, і тому громадянське суспільство є важливішим за державу. Він також підкреслював, що надмірне розширення влади держави та її

⁴ Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін. ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2013. – 536 с

⁵ Алєн де Бенуа: Жан-Жак Руссо, консервативний революціонер - Пломінь. *Пломінь*. URL: <https://plomin.club/allen-de-benoit-jean-jacques-rousseau-conservative-revolutionary/>

контроль над усіма сферами життя перешкоджають вільному розвитку як суспільства, так і окремих індивідів⁶.

Зазначені ідеї продовжив Томас Пейн, який розробив радикальну концепцію громадянського суспільства, відповідно до якої влада держави повинна бути обмежена задля забезпечення свободи громадянського суспільства. На його думку, кожна людина природно тяжіє до суспільства, у якому може встановити мирні стосунки, засновані на конкуренції, солідарності, взаємоповазі та допомозі. Пейн дійшов висновку, що чим досконалішим є громадянське суспільство, тим краще воно може самостійно регулювати свої справи, зменшуючи потребу в державному втручанні⁷.

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель надавав особливого значення концепції громадянського суспільства, розглядаючи його як стадію діалектичного розвитку між родиною та державою. Гегель стверджував, що громадянське суспільство виникає пізніше, ніж держава, і складається з приватних осіб, класів, груп та інститутів, що взаємодіють на підставі цивільних прав. Він також вважав, що громадянське суспільство потребує управління з боку держави, проте така держава має бути правовою. Таким чином, було утверджено думку, що громадянське суспільство, яке володіє розвинутими суспільними відносинами, повинно взаємодіяти з правовою державою⁸.

Важливе місце у розвитку ідей громадянського суспільства та становлення демократичної правової держави займає українська національна ідея, побудована на засадах гуманізму і справедливості. Ця ідея формувалася протягом тривалого історичного періоду, відображаючи боротьбу українського народу за незалежність, самовизначення та право на власну державність. Вона набула свого розвитку у працях багатьох українських мислителів, таких як Іван Вишенський, Пилип Орлик, Микола Костомаров, Михайло Драгоманов та

⁶ Рудич Ф. Громадянське суспільство та народовладдя: методологічний контекст [Текст] / Ф. Рудич // Наукові записки / збірник – К.: ІПіЕНД, 2004. – Вип. 25. – С. 11-23.

⁷ Суспільство та держава в працях Томаса Пейна – *European Historical Studies. European Historical Studies – КНУ, Істфак КНУ, Історичний факультет КНУ*. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/uk/nataliya-papenko-yevgen-papenko-suspilstvo-ta-derzhava-v-pratsyah-tomasa-pejna/>

⁸ Філософія освіти : навчальний посібник. – 2-ге видання / за наук. ред. академіка В. П. Андрущенка [та ін.]. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. – 348 с

інші. Їхні концепції громадянського суспільства сприяли формуванню правової свідомості та закріпленню важливих правових і політичних принципів, що мали вплив на подальший розвиток української державності.

У творах Станіслава Оріховського-Роксолана, який писав у XVI столітті, знайшли відображення ключові ідеї, що стосуються громадянського суспільства. Оріховський наголошував на тому, що основним завданням держави є захист прав і свобод кожної людини, на користь якої держава повинна виконувати свої функції. Інтереси громадян, їхні права та обов'язки визначають основні напрямки діяльності державних інститутів. Оріховський підкреслював, що громадяни мають бути орієнтовані на забезпечення загального блага та підтримку суспільних інтересів. За його переконанням, основним регулятором суспільного життя є закон, якому мають підкорятися всі громадяни без винятку. Він вважав закон вищим за будь-яку державну владу, оскільки саме закон формує основу справедливого управління⁹.

Іван Вишенський, мислитель XVI століття, у своїх працях пропагував ідею природної рівності всіх людей. Його ідеалом було суспільство, в якому кожна людина є рівноправною, не залежно від майнового статусу або соціального походження. Вишенський вбачав майбутнє суспільство як таке, що побудоване на принципах рівності в майновій, юридичній та моральній площинах. На його думку, ці характеристики визначають суспільство іншого типу, яке можна вважати громадянським суспільством.

Ідеї природного права, які поширювалися в Європі у XVII-XVIII століттях, знаходили свій розвиток і в українській думці, зокрема в Києво-Могилянській академії. Феофан Прокопович, один із найвизначніших мислителів цього періоду, трактував природний стан людства як хаотичний і сповнений конфліктів, що вимагало встановлення суспільного договору для створення організованого суспільства. На думку Прокоповича, громадянське суспільство стало результатом такого договору, де взаємодія між людьми

⁹ Адміністратор medievist.org.ua. Ст. Оріховський-Роксолан як історик та політичний мислитель. *Medievist*. URL: https://www.medievist.org.ua/2013/01/blog-post_8528.html

регулюється на основі законодавства. Михайло Козачинський, ще один мислитель того часу, вважав, що громадянське суспільство є природним станом для людини, оскільки тільки в такому суспільстві розум людини та її природні права можуть повною мірою розвинутися¹⁰.

Конституція Пилипа Орлика, ухвалена у 1710 році, стала важливою віхою у формуванні української правової традиції. Вона закріплювала принципи демократії, республіканізму, верховенства права та народовладдя, які є основними елементами громадянського суспільства. Конституція Пилипа Орлика визнавала неприпустимість порушення владою законів і свобод, що стало однією з ключових ідей, на яких будується концепція громадянського суспільства¹¹.

У XIX столітті українські мислителі продовжували розвивати ідеї, пов'язані з громадянським суспільством. Микола Костомаров пропонував бачення нового суспільного устрою, де юридична рівність громадян та свобода кожної людини виступають ключовими принципами. Він вважав, що вільна економічна діяльність і право на власність мають стати основою для суспільного розвитку, забезпечуючи рівні можливості для всіх громадян.

Михайло Драгоманов створив концепцію суспільства, в основі якого лежить гармонійний розвиток особистості. Він вважав, що суспільні відносини повинні розвиватися на основі політичної свободи, яка гарантуватиме права людини та громадянина. За його переконанням, громадянське суспільство повинно включати політичні відносини, оскільки саме через політичну активність громадяни можуть впливати на державні процеси¹².

¹⁰ Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищо. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.

¹¹ Хотин Р. «Один із якорів української ідентичності». Чому Конституція Орлика є актуальною і в наш час?. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pylyp-orlyk-konstytutsiya-aktualna-i-v-nash-chas/31409492.html>

¹² Шандро В. Михайло Драгоманов – перший європейський політичний мислитель, якого дала Україна – Анатолій Дністровий. *Громадське радіо*. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/hromadska-hvylya/mykhaylo-drahomanov-pershyy-ievropeys-kyu-politychnyy-myslytel-iaoho-dala-ukraina-anatoliy-dnistrovyy>

Іван Франко, один із найвизначніших українських мислителів, розвивав ідею політичної самостійності кожної нації. Він стверджував, що в умовах реформованого суспільства головну роль відіграватиме громадська думка, а державні інститути повинні виконувати лише виконавчі функції, підпорядковані волі народу. Франко також виступав проти надмірного втручання державного апарату в суспільне життя, вказуючи на необхідність його обмеження¹³.

Значущим кроком у розвитку ідей громадянського суспільства стало ухвалення Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 року. Цей документ вперше на законодавчому рівні окреслив поняття громадянського суспільства, закріпивши його основні риси, такі як всебічне забезпечення прав і свобод людини, верховенство народу, політична свобода нації, економічний, соціальний та духовний розвиток, а також відповідальність держави перед суспільством. Декларація також підкреслювала важливість верховенства Конституції і законів України, що є невід'ємною складовою правової держави¹⁴.

Ідеї громадянського суспільства, відображені у Декларації про державний суверенітет України, знайшли подальший розвиток у Конституції України 1996 року. Основний закон держави закріпив ключові принципи, які формують основу для функціонування громадянського суспільства¹⁵.

Одним із центральних положень Конституції є проголошення людини найвищою соціальною цінністю. Держава зобов'язана створювати економічні, соціальні та політичні умови, що сприяють всебічному розвитку кожної особистості. Проголошення цього принципу відображає прагнення держави

¹³ Цокур Є. Г. Перспективи громадянського суспільства в сучасній Україні [Текст] / Є. Г. Цокур // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 22 «Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін»: [Зб. наук. пр.]. – К.: Видавництво національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2010. – Випуск 3. – С. 65-70.

¹⁴ Ухвалення Декларації про державний суверенітет України. *Освітній центр*. URL: https://osvita.rada.gov.ua/news/main_news/73877.html

¹⁵ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

забезпечити кожній людині можливість реалізувати свої потенційні можливості у всіх сферах життя.

Конституція також акцентує увагу на ліквідації відчуженості людини від соціально-економічних та політичних структур. Громадяни повинні мати можливість брати активну участь у суспільно-політичних процесах, що сприяє формуванню суспільства, де кожен має доступ до ухвалення важливих рішень. Державна система покликана забезпечувати інтеграцію всіх членів суспільства у соціальні та політичні інститути, надаючи їм реальні можливості впливу.

Захист прав і свобод громадян є однією з основних ідей, закріплених у Конституції. Держава несе відповідальність за дотримання прав кожної особи та за діяльність своїх інституцій. Відповідно до цього положення, будь-які дії державних органів повинні бути спрямовані на захист інтересів громадян, що є основою правової держави.

Народний суверенітет, закріплений у Конституції, проголошує, що джерелом влади в державі є народ. Цей принцип закладає основу для самоорганізації та самоврядування громадян. Конституція сприяє розвитку інститутів громадської участі, що дозволяє кожній особі брати участь у формуванні суспільних процесів через громадські об'єднання, політичні партії та інші організації.

Економічні свободи також посіли важливе місце в Конституції. Проголошений принцип плюралізму форм власності гарантує рівність суб'єктів права власності перед законом і забезпечує право кожного на підприємницьку діяльність. Ця норма сприяє розвитку ринкової економіки, що створює умови для економічної активності громадян і забезпечує рівні можливості для їхнього економічного розвитку.

Плюралізм духовного життя гарантує вільний розвиток релігійних, культурних та соціальних спільнот. Конституція закріплює гуманістичні та демократичні загальнолюдські цінності, що сприяють створенню відкритого суспільства, де кожна людина може вільно виражати свої переконання та цінності, взаємодіяти з іншими групами на основі поваги та толерантності.

Однією з основоположних ідей Конституції є верховенство права, що вимагає, аби всі закони та нормативні акти ґрунтувалися на Конституції. Правова система держави повинна забезпечувати дотримання законності та справедливості, а державні інститути — діяти відповідно до закону. Верховенство права гарантує, що всі громадяни та органи влади є рівними перед законом.

Конституція також проголошує державу демократичною, соціальною та правовою. Держава має підпорядковувати свої дії інтересам суспільства, забезпечуючи його потреби, дотримуючись правових норм і захищаючи громадянські права. Це положення визначає, що головна мета держави полягає у служінні суспільству, виконанні його потреб і гарантуванні соціальної справедливості.

Таким чином, Конституція України встановлює необхідні правові та інституційні умови для розвитку громадянського суспільства. Закріплення принципів правової держави, народного суверенітету, рівності перед законом і забезпечення прав людини формують фундамент для побудови суспільства, де кожна особа активно залучена до формування державної політики та управління.

Цікаве трактування сутності громадянського суспільства запропоноване Марком Ховардом у праці «Слабкість громадянського суспільства у посткомуністичній Європі», яка зосереджена на соціологічних аспектах розвитку цього явища. Автор підтримує точку зору, згідно з якою громадянське суспільство визначається як незалежні, захищені конституційно організації, групи та асоціації, утворені добровільно звичайними громадянами¹⁶. Особливу увагу привертає позиція Ховарда щодо розмежування громадянської, політичної та економічної сфер суспільства. Він зазначає, що в концептуальному сенсі громадянське суспільство є сферою самоорганізації населення за соціальними груповими інтересами, тоді як емпірично воно

¹⁶ Ішук С. І. Сучасні концептуальні засади визначення поняття «громадянське суспільство» як політико-правової категорії. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2020. № 2(22)

відрізняється від інших сфер масовою базою та слабкою структуризацією. Розвинуте громадянське суспільство дозволяє його учасникам досягати значних результатів шляхом дії через організації, створені відповідно до принципів прямої демократії.

Особливо важливим є підхід, за яким громадянське суспільство розглядається як сфера дії пересічних людей, що об'єднуються для вираження власних інтересів, захисту прав чи реалізації повсякденних потреб. На відміну від економічного або політичного секторів, де домінують актори або інститути, громадянське суспільство базується на участі звичайних громадян, котрі активно включаються в процеси взаємодії та самоврядування. У випадку економічних і політичних структур вигодонабувачі можуть взагалі не брати участі безпосередньо в цих сферах.

Держава відіграє ключову роль у формуванні громадянського суспільства, а її взаємодія з цим сектором є надзвичайно важливою для забезпечення стабільного соціального розвитку. Враховуючи це, слід звернути увагу на те, якими засобами та механізмами держава може впливати на розвиток громадянського суспільства через відповідні органи, наділені виконанням державних функцій. Йдеться про органи державної влади, що відповідають за реалізацію загальнодержавної політики, та органи місцевого самоврядування, що представляють інтереси місцевих громад.

Органи державної влади в Україні поділяються на дві основні категорії: законодавчі та виконавчі. Законодавчу владу представляє Верховна Рада України, яка є найвищим органом, відповідальним за ухвалення законів і правових актів, що регулюють функціонування суспільства та держави. Виконавча влада, в свою чергу, представлена Кабінетом Міністрів України, а також центральними органами виконавчої влади, такими як міністерства, служби, агенції та інспекції, що здійснюють безпосереднє управління і контроль у відповідних сферах державного життя. Крім того, до органів державної влади належать місцеві державні адміністрації на обласному, міському, районному та районному у містах рівнях, які виконують

адміністративні функції та відповідають за реалізацію державної політики на місцях¹⁷.

Органи місцевого самоврядування виконують іншу важливу функцію — представництво та захист інтересів місцевих громад. До таких органів належать місцеві ради різних рівнів: обласні, міські, районні, районні у містах, селищні та сільські ради. Вони забезпечують безпосередню участь громадян у прийнятті рішень, що стосуються розвитку місцевих територій, і є важливими інструментами самоорганізації населення. Місцеве самоврядування є фундаментальною складовою громадянського суспільства, оскільки дозволяє громадянам впливати на процеси управління на рівні своїх громад, сприяючи таким чином зміцненню демократичних процесів і реалізації прав людини.

Отже, держава, через свої органи як на центральному, так і на місцевому рівнях, може суттєво впливати на становлення і розвиток громадянського суспільства. Цей вплив виявляється як у правовій підтримці громадських ініціатив, так і в реалізації програм, що сприяють розвитку суспільної активності, а також у забезпеченні належного рівня контролю і відповідальності за дотримання прав і свобод громадян.

Розглянемо основні характеристики громадянського суспільства.

По-перше, слід зазначити, що самоорганізація є однією з ключових ознак. Громадяни об'єднуються добровільно, без прямого втручання державних органів. Врешті, це забезпечує можливість незалежної ініціативи та самоврядування в різних сферах суспільного життя.

По-друге, необхідно звернути увагу на принцип незалежності. Громадські організації функціонують автономно, не підпорядковуючись державному контролю. Разом з тим, вони мають право вільно висловлювати свої погляди та реалізовувати свої ідеї, що є фундаментом для демократичного розвитку. Завдяки цьому громадські організації мають можливість діяти в

¹⁷ Ремех Т. О., Пометун О. І. Основи правознавства: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Літера ЛТД, 2022. – 176 с.

інтересах суспільства, не будучи обмеженими впливом з боку державних інституцій.

Зупинімося докладніше на різноманітності. Громадянське суспільство охоплює широке коло соціальних, економічних, культурних і політичних інтересів, які репрезентують різні соціальні групи. З одного боку, це сприяє розвитку плюралізму, а з іншого — забезпечує можливість для кожної групи знайти свій спосіб представлення інтересів.

Надалі слід розглянути правову основу, яка регулює діяльність громадянського суспільства. Усі суб'єкти, що діють у цьому секторі, повинні дотримуватися законодавчих норм, які забезпечують легітимність їхньої діяльності. Завдяки цьому громадські організації отримують захист і гарантії від втручання з боку державних органів або інших впливових структур.

Наприкінці необхідно зупинитися на взаємодії з державними інституціями. Громадянське суспільство бере активну участь у процесах розробки та реалізації державної політики. При цьому його роль полягає у здійсненні громадського контролю, моніторингу та наданні рекомендацій для вдосконалення управлінських рішень¹⁸.

Отже, розглянувши ці аспекти, можна стверджувати, що громадянське суспільство відіграє важливу роль у формуванні соціально-політичної системи, забезпечуючи рівновагу між державними інститутами та суспільством.

Роль громадянського суспільства в сучасному світі має визначальне значення для забезпечення стійкості демократичних процесів та ефективного функціонування державних інститутів. Його функції є багатогранними та охоплюють різні аспекти соціального і політичного життя. Спочатку слід зупинитися на основних функціях, які виконує громадянське суспільство.

По-перше, громадянське суспільство виконує важливу роль у захисті прав і свобод громадян. Громадські організації виступають своєрідними

¹⁸ Гарасимів Т. З., Дашо Т. Ю. Основні інститути громадянського суспільства та правової держави: засади взаємодії. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2484/vnulpurn201581318>.

адвокатами прав людини, активно працюючи над забезпеченням дотримання правових норм та запобіганням порушенням прав людини з боку державних та інших інституцій. Особливо це стосується захисту інтересів вразливих груп населення, таких як соціально незахищені верстви, національні меншини, люди з інвалідністю та інші категорії, які потребують додаткового захисту та підтримки.

По-друге, важливою функцією є громадський контроль за діяльністю державних органів. Громадянське суспільство виконує роль наглядача, забезпечуючи прозорість і підзвітність владних структур. Завдяки діяльності громадських організацій відбувається моніторинг ухвалених рішень, контроль за їх виконанням, а також виявлення зловживань та порушень з боку представників влади. Така діяльність сприяє зменшенню корупційних ризиків і зміцненню довіри до державних інститутів.

Зупинімося докладніше на формуванні громадської думки. Громадські організації мають значний вплив на формування суспільної свідомості та громадської думки. Завдяки проведенню інформаційних кампаній, суспільних обговорень, опитувань громадської думки та інших заходів вони сприяють поширенню ідей про права людини, соціальну справедливість, демократичні цінності та відповідальність влади перед суспільством. У результаті, громадянське суспільство впливає на ухвалення політичних рішень та коригування державної політики у відповідь на запити громадян.

Надалі варто розглянути соціальну інтеграцію як одну з важливих функцій громадянського суспільства. Громадянські організації сприяють об'єднанню різних соціальних груп, створюючи платформи для взаємодії та співпраці. Вони допомагають людям знайти спільні інтереси, долати соціальні бар'єри та працювати разом над вирішенням важливих суспільних проблем. Соціальна інтеграція, таким чином, сприяє зміцненню соціальної згуртованості та зменшенню конфліктів у суспільстві.

Окрім того, громадянське суспільство бере активну участь у вирішенні соціальних проблем. Громадські організації зосереджують свої зусилля на

таких актуальних питаннях, як боротьба з бідністю, безробіттям, забезпечення доступу до якісної охорони здоров'я та освіти. Вони розробляють та впроваджують різноманітні програми соціальної допомоги, працюють з місцевими громадами, проводять освітні та просвітницькі заходи, сприяючи покращенню умов життя населення.

Наприкінці слід відзначити, що громадянське суспільство є важливим чинником розвитку демократії. Воно сприяє формуванню політичного плюралізму, активній участі громадян у політичних процесах та контролю за діяльністю державних органів. Завдяки розвитку громадянського суспільства відбувається зміцнення демократичних інститутів, забезпечується діалог між владою та громадськістю, що є необхідним для досягнення політичної стабільності та соціальної справедливості¹⁹.

Отже, громадянське суспільство відіграє ключову роль у формуванні демократичного та соціально відповідального суспільства, сприяючи захисту прав людини, зміцненню громадського контролю, вирішенню соціальних проблем і підтримці політичного плюралізму.

Для успішного розвитку громадянського суспільства необхідно забезпечити низку ключових умов, які створюють сприятливе середовище для активної участі громадян у суспільному житті та взаємодії з державними інституціями.

Насамперед слід відзначити важливість демократичного режиму як основи для розвитку громадянського суспільства. Політична система повинна забезпечувати базові права і свободи, включаючи свободу слова, зібрань та об'єднань. Тільки в умовах демократії громадяни мають можливість відкрито виражати свої думки, об'єднуватися в різні організації та асоціації, відстоювати свої інтереси перед державою. Демократичний режим не лише дозволяє громадянам брати участь у політичних процесах, а й гарантує плюралізм

¹⁹ Орцева О. С. Еволюція ідеї громадянського суспільства: від витоків до сучасності. Наукові праці. Державне управління. Миколаїв, 2013. Вип. 214. Т. 226. С. 50–54.

думок та можливість критики влади, що є невід'ємною частиною відкритого суспільства.

Необхідною умовою для функціонування громадянського суспільства є забезпечення верховенства права. Ефективна система правосуддя повинна гарантувати захист прав і свобод кожного громадянина, незалежно від соціального статусу чи політичних переконань. Верховенство права передбачає рівність усіх перед законом, що виключає можливість дискримінації або свавілля з боку державних органів. Правосуддя повинно діяти на засадах об'єктивності, неупередженості та прозорості, що забезпечує довіру громадян до системи правосуддя та сприяє зміцненню демократичних інституцій.

Окрім цього, слід звернути увагу на економічну свободу як важливу передумову для розвитку громадянського суспільства. Сприятливе економічне середовище створює умови для розвитку підприємницьких ініціатив та незалежних громадських організацій. Економічна свобода дозволяє громадянам реалізовувати свої ідеї та проекти, спрямовані на вирішення суспільних проблем або розвиток місцевих громад. Відповідна економічна політика, що сприяє підприємництву, інвестиціям та інноваціям, надає громадянам можливість діяти незалежно від державних структур, що в свою чергу забезпечує їхню економічну незалежність.

Підтримка держави також відіграє важливу роль у розвитку громадянського суспільства. Держава повинна створювати правову основу для діяльності громадських організацій, забезпечуючи їм законодавчі гарантії для функціонування. Водночас державна політика повинна бути спрямована на підтримку громадських ініціатив, надання грантів або іншої фінансової підтримки для реалізації соціальних проектів. Важливо, щоб держава не лише не перешкоджала розвитку громадянського суспільства, але й активно сприяла його зростанню через діалог та співпрацю з різними соціальними групами та організаціями.

Отже, для розвитку громадянського суспільства необхідно забезпечити умови демократичної політичної системи, верховенства права, економічної свободи та підтримки з боку держави. Лише за наявності цих ключових факторів громадянське суспільство може функціонувати ефективно, сприяючи розвитку демократичних інституцій та соціальної стабільності.

Сучасне громадянське суспільство стикається з численними викликами, які впливають на його функціонування та ефективність у вирішенні соціальних, політичних та економічних проблем. Серед основних викликів варто виокремити декілька ключових аспектів.

По-перше, політичний тиск є одним з найсерйозніших викликів для громадянського суспільства. В багатьох країнах держава активно втручається в діяльність громадських організацій, обмежуючи їхню свободу дій через правові та адміністративні механізми. Така ситуація часто супроводжується посиленням державного контролю, запровадженням обмежувальних законів, що ускладнює або навіть унеможлиблює роботу незалежних організацій. Політичний тиск може проявлятися у формах цензури, дискримінаційних перевірок або обмежень доступу до ресурсів, що суттєво звужує можливості громадських організацій для здійснення своєї діяльності.

По-друге, фінансові труднощі є постійним викликом для багатьох громадських організацій. Незалежні структури часто стикаються з проблемами нестачі фінансових ресурсів, що обмежує їхні можливості у проведенні суспільно важливих ініціатив. Питання фінансової стійкості громадських організацій є актуальним через недостатню підтримку з боку держави, відсутність розвинутої системи благодійних внесків або грантового фінансування. Це ускладнює реалізацію великих проєктів і зменшує можливості для довгострокового планування.

Зупинімося докладніше на конкуренції з іншими інститутами, зокрема засобами масової інформації та політичними партіями. Громадянське суспільство часто змушене боротися за увагу громадськості, конкуруючи з іншими інституціями, які мають значніші ресурси та вплив. З одного боку, мас-

медіа можуть контролювати суспільну думку через інформаційні кампанії або політичні впливи, а з іншого боку, політичні партії зосереджують свою діяльність на залученні громадян до своїх ініціатив, зменшуючи таким чином простір для активності громадських організацій. Ця конкуренція може призводити до зменшення суспільної уваги до діяльності громадянського суспільства.

Окрім того, глобалізація створює одночасно нові можливості та виклики для громадянського суспільства. З одного боку, глобалізаційні процеси сприяють поширенню нових технологій, полегшенню комунікацій та розвитку міжнародної співпраці. З іншого боку, глобалізація ускладнює ситуацію для національних громадських організацій, оскільки вони можуть опинитися під впливом глобальних трендів та міжнародних акторів, що впливає на їхню самостійність та здатність реагувати на локальні проблеми. Також глобальні виклики, такі як зміна клімату, міграція чи економічна нерівність, вимагають від громадянського суспільства гнучкості та здатності адаптуватися до нових умов²⁰.

Отже, сучасне громадянське суспільство перебуває під впливом різних викликів, включаючи політичний тиск, фінансові труднощі, конкуренцію з іншими інституціями та наслідки глобалізаційних процесів. Для подолання цих викликів необхідно розвивати стратегії адаптації, зміцнювати фінансову стійкість організацій, а також активніше взаємодіяти з державними інституціями та міжнародними партнерами для підвищення ефективності своєї діяльності.

Таким чином, громадянське суспільство відіграє ключову роль у розвитку демократії, забезпечуючи участь громадян у політичних процесах, захист прав і свобод, а також сприяючи прозорості державних інститутів. Його існування та ефективне функціонування можливі за наявності демократичних прав, верховенства права та економічної свободи. Незалежність громадянських

²⁰ Берченко Г. В. Б 52 Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти : монографія / Г. В. Берченко. – Х. : Юрайт, 2014. – 208 с.

організацій та їхня здатність до самоорганізації створюють умови для гармонійного співіснування суспільства та держави, а також сприяють соціальній інтеграції та вирішенню нагальних проблем.

Разом з тим, сучасне громадянське суспільство стикається з багатьма викликами, серед яких політичний тиск, фінансова нестабільність та вплив глобалізаційних процесів. Для ефективного розвитку і подолання цих труднощів важливо розробляти стратегії адаптації, зміцнювати фінансові ресурси громадських організацій та активно співпрацювати з державними інституціями та міжнародними партнерами. Лише через постійну взаємодію з суспільством та державою громадянське суспільство зможе продовжувати свою місію щодо забезпечення демократичних цінностей та соціальної справедливості.

1.2 Взаємодія громадянського суспільства з органами публічної влади: теоретичні аспекти

Взаємодія між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства є невід'ємною складовою ефективного функціонування державного апарату, спрямованого на забезпечення прав і свобод громадян, а також на досягнення суспільних інтересів. Така взаємодія базується на правовій основі, що регулює відносини між владою і суспільством, встановлюючи механізми залучення громадян до процесів прийняття рішень.

Серед основних нормативних актів, що регламентують дану сферу, слід виокремити Закон України «Про громадські об'єднання»²¹, який створює законодавче підґрунтя для діяльності громадських організацій та їх участі у державотворчих процесах. Крім того, вказані укази Президента України, зокрема, «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»²² та «Про додаткові заходи щодо забезпечення

²¹ Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. Ст. 1.

²² Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Указ Президента України від 15.09.2005 № 1276. Офіційний вісник України. 2005. № 38. Ст. 17.

відкритості у діяльності органів державної влади»²³, встановлюють важливі правові та процедурні механізми залучення громадян до процесів прийняття рішень на державному рівні. Вони акцентують увагу на необхідності забезпечення прозорості у діяльності державних органів і підвищення рівня участі громадян у формуванні державної політики. Концепція сприяння розвитку громадянського суспільства, затверджена Розпорядженням Кабінету Міністрів України²⁴, визначає стратегічні напрями співпраці між виконавчими органами влади та інститутами громадянського суспільства, що сприяє формуванню ефективного діалогу між владою і громадянами.

Механізм взаємодії виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства формується на основі двох ключових секторів: консультування з громадськістю та діяльності громадських рад при органах виконавчої влади. Ці сектори створюють платформу для активного залучення громадян і громадських організацій до процесу формування та реалізації державної політики. Консультації з громадськістю є важливою складовою механізму, оскільки вони сприяють встановленню діалогу між владою і суспільством, що дозволяє враховувати інтереси різних соціальних груп при розробці та впровадженні політичних рішень. Публічні консультації надають громадянам можливість виражати свої думки та пропозиції щодо питань державного управління, а також брати участь у громадських обговореннях проектів нормативно-правових актів²⁵.

Другим важливим елементом механізму взаємодії є діяльність громадських рад при органах виконавчої влади. Громадські ради, як постійно діючі дорадчі органи, створюються з метою залучення представників громадськості до процесів ухвалення рішень у сфері державної політики. Ці ради забезпечують систематичний обмін думками та пропозиціями між

²³ Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади : Указ Президента України від 01.08.2002 № 683. Офіційний вісник України. 2002. № 31. Ст. 192.

²⁴ Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 № 1035-р. Офіційний вісник України. 2007. № 89. Ст. 89.

²⁵ Влада і суспільство: діалог через громадські ради : монографія / за заг. ред. Ю.Ж. Шайгородського. Київ : А.В. Паливода, 2011. 148 с

представниками виконавчої влади та громадськими організаціями, сприяючи підвищенню ефективності державного управління та легітимізації політичних рішень. Вони також є важливим інструментом громадського контролю за діяльністю державних органів, що підвищує рівень прозорості та підзвітності влади.

Зокрема, окрім вищезазначених форм взаємодії, у профільній літературі виділяється інститут громадської експертизи, який також є важливим механізмом співпраці між виконавчою владою та громадянським суспільством. Громадська експертиза дозволяє незалежним організаціям оцінювати діяльність органів виконавчої влади, надавати рекомендації щодо вдосконалення процесів управління, виявляти порушення та пропонувати шляхи їх виправлення. Ця форма взаємодії сприяє забезпеченню більшої прозорості та підзвітності виконавчої влади, посилює можливості громадськості контролювати виконання державних функцій. Впровадження громадської експертизи підвищує якість державного управління, забезпечуючи більш тісний зв'язок між владою та громадянами, що сприяє розвитку демократичного суспільства.

Чітке нормативне закріплення форм взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства на рівні законодавства є однією з основоположних умов забезпечення прозорості та ефективності діяльності державних інституцій. Створення та впровадження чітких механізмів співпраці між владою і громадянським суспільством сприяє зміцненню довіри суспільства до державних органів, а також гарантує відкритість і підзвітність влади перед громадянами. Відповідне правове регулювання взаємодії між громадськими організаціями та владою забезпечує участь громадян у процесах ухвалення рішень, що впливає на формування більш збалансованої і справедливої державної політики.

Досвід розвинених демократичних держав підтверджує, що якість і результативність державного управління значною мірою залежать від рівня залучення громадськості до процесів ухвалення рішень. Налагоджена

співпраця між публічною владою та громадянським суспільством сприяє не лише підвищенню ефективності виконання функцій державної влади, але й своєчасному виявленню суспільних потреб і реагуванню на них. Високий рівень взаємодії з громадським сектором дозволяє державі адаптуватися до змін у суспільстві, краще розуміти проблеми громадян та шукати оптимальні шляхи їх вирішення, що є важливим чинником успішного розвитку демократичного суспільства²⁶.

Варто погодитися з аргументами, наведеними О. Мороз, щодо поступового зростання ролі громадських об'єднань в Україні протягом останнього десятиліття. Громадські організації та асоціації відіграють ключову роль у багатьох сферах суспільного життя, активно залучаючись до процесів формування державної політики, її моніторингу та вдосконалення. Зокрема, ці організації виступають важливими учасниками у виробленні політичних ініціатив в економічній, соціальній, культурній, освітній, молодіжній, екологічній сферах, а також у сфері охорони здоров'я та організації дозвілля. Через взаємодію з державними структурами громадські об'єднання не тільки впливають на розробку нових законодавчих та управлінських рішень, але й сприяють громадському нагляду за їх реалізацією²⁷.

Завдяки своєму практичному досвіду та близькості до потреб громадян, громадські об'єднання все більше стають джерелом ініціатив для вирішення нагальних соціальних проблем. Їхня активна участь сприяє розвитку демократичних процесів, оскільки ці соціальні інституції виконують важливу функцію посередника між громадянами та владою. Вони допомагають консолідувати зусилля різних груп суспільства та державних інституцій, тим самим сприяючи посиленню соціальної згуртованості, реалізації прав людини,

²⁶ Кравцова З.С. Громадський контроль за здійсненням державної влади в Україні. Правові засади взаємодії органів публічної влади з інституціями громадянського суспільства в Україні та зарубіжних країнах : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 29 листопада 2019 р. / Кафедра конституційного права юрид. ф-ту Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка і навч.-наук. центр романського права. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2019. С. 142–146

²⁷ Мороз О.М. Перспективи розвитку взаємовідносин держави і громадських об'єднань в умовах зближення України з Європейським Союзом. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2014. № 5(9). С. 39–45.

а також розвитку відповідальної публічної політики, що орієнтована на потреби населення.

Взаємодія громадських організацій з органами державної та місцевої влади має суттєвий вплив на легітимність державних інститутів, особливо у контексті виборчих процесів. Громадські організації відіграють важливу роль у забезпеченні прозорості та демократичності виборів, виконуючи функцію нагляду за дотриманням виборчого законодавства, організацією виборчих кампаній та процесом голосування. Здійснюючи контроль над загальнодержавними та місцевими виборами, вони сприяють підвищенню рівня довіри суспільства до результатів виборчого процесу, що, у свою чергу, зміцнює демократичні основи державного управління.

На думку дослідника І. Попова, активність громадських організацій у виборчому процесі значною мірою зумовлена їхньою здатністю впливати на суспільні процеси незалежно від державних структур. Така активність забезпечує додатковий механізм контролю за чесністю та об'єктивністю виборів, а також за дотриманням стандартів демократичного управління. Виборчий процес є критичним елементом легітимізації влади, і участь у ньому громадських організацій сприяє забезпеченню рівних умов для всіх учасників, що робить вибори більш прозорими та справедливими²⁸.

В Україні після здобуття незалежності зроблено суттєві кроки у напрямку формування державної політики щодо розвитку громадянського суспільства та забезпечення відкритості та прозорості в діяльності державних і самоврядних органів. Важливим завданням державної влади стало підвищення рівня взаємодії з громадянськими об'єднаннями та залучення їх до процесів формування і реалізації державної політики. Зокрема, одним із пріоритетів є забезпечення відкритості державної діяльності через налагодження регулярних консультацій з громадськістю, створення консультативно-дорадчих органів, таких як громадські ради при органах

²⁸ Попов І. Недержавні організації як запорука демократичних виборів. Вісник Центральної виборчої комісії. 2005. № 2. С. 41–44.

державної влади, а також проведення громадської експертизи діяльності державних органів. Такий підхід не лише забезпечує прозорість, але й сприяє більш ефективному впровадженню державних програм та рішень²⁹.

Важливим аспектом розвитку співпраці між державою та громадськими організаціями є пошук компромісних рішень, що дозволяє підвищувати рівень довіри до влади. Активна участь громадськості у процесах державного управління через механізми консультативно-дорадчих органів сприяє зростанню взаємної довіри та зміцненню демократичних процесів. Разом з тим, розробка нових форм взаємодії між державними структурами та громадянським суспільством є необхідною умовою для вдосконалення цих відносин. Попри те, що проєкт угоди щодо взаємодії держави та громадянського суспільства на основі європейських моделей так і не був ухвалений Верховною Радою, в Україні впроваджено низку інших нормативних актів, що регулюють співпрацю між владою та громадськістю, створюючи необхідні умови для розвитку громадянського суспільства та захисту конституційних прав громадян на участь у процесах управління.

Ключова роль зв'язків із громадськістю під час функціонування органів публічної влади полягає у формуванні довіри та позитивного іміджу державних інституцій, що є важливим фактором для підтримання ефективної взаємодії між державою та суспільством. Відповідно, якісна комунікація з громадськістю забезпечує сприятливе середовище для обговорення та прийняття державних рішень, впровадження політики та вирішення нагальних соціальних питань. У сучасних умовах зростає роль інноваційних технологій, таких як електронне урядування, що дозволяють оперативно реагувати на потреби громадян, надавати державні послуги в режимі онлайн та забезпечувати відкритість діяльності органів влади. Проєкти, подібні до «Держава в смартфоні», сприяють покращенню доступності інформації для громадськості та підвищенню прозорості управлінських процесів.

²⁹ Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 03.02.2011. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018323-11>

Водночас, попри значні зусилля, громадянське суспільство в Україні все ще перебуває на етапі становлення, що ускладнює його ефективну взаємодію з органами влади. Важливо зазначити, що існуючі проблеми в цих відносинах вимагають системного підходу до їх вирішення, зокрема через упорядкування взаємовідносин між державними структурами та громадянськими інститутами. На цьому етапі вагомим кроком могло б стати ухвалення Концепції взаємодії держави з громадянським суспільством, яка передбачає систематизацію принципів та механізмів співпраці. Така систематизація не тільки усунула б елементи хаотичності у взаємодії між різними соціальними групами та владою, але й забезпечила б стабільну основу для подальшого розвитку громадянського суспільства в контексті демократичних перетворень.

Позиція О. Мороз заслуговує на увагу, оскільки пропонує вдосконалення принципів утворення та функціонування громадських об'єднань. Існуючі принципи, закріплені у Законі України «Про громадські об'єднання», включають добровільність, самоврядність, рівність перед законом, прозорість і відкритість. Важливим доповненням до цих засад, на думку Мороз, є запровадження принципу заборони втручання органів публічної влади в діяльність громадських організацій. Це положення забезпечить ефективний захист від надмірного державного контролю, гарантуватиме самостійність громадських ініціатив та знизить ризик політичного тиску на об'єднання громадян³⁰.

При цьому, втручання може бути виправдане лише у випадках, коли його метою є захист національної безпеки, громадського порядку, охорона здоров'я населення чи забезпечення прав і свобод інших осіб, що також відповідає демократичним стандартам і принципам верховенства права. Таким чином, закріплення зазначеного принципу сприятиме посиленню гарантій свободи об'єднань, підвищить їхню автономність та забезпечить належний баланс між захистом громадянських прав і публічними інтересами.

³⁰ Мороз О.М. Правові форми взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні в епоху глобалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2015. 20 с.

Важливо наголосити, що ключовим принципом для досягнення ефективної та прагматичної співпраці між органами публічної влади та інституціями громадянського суспільства є усвідомлення кожною зі сторін своїх прав та обов'язків. Це передбачає не лише формальне дотримання законодавства, а й глибше розуміння відповідальності в управлінні суспільними та державними процесами. Така взаємодія повинна ґрунтуватися на повазі до демократичних принципів, що визначають, що кожен громадянин має право брати участь в управлінні державними справами, як це зазначено в статті 38 Конституції України³¹.

Участь громадян у державному управлінні має двосторонній характер. З одного боку, державні службовці зобов'язані створювати умови для широкої громадської участі, забезпечуючи прозорість і відкритість прийняття рішень. З іншого боку, громадські організації та активісти мають не лише права, а й обов'язки — зокрема, щодо об'єктивного і конструктивного підходу до співпраці з владою. Такий двосторонній підхід до відповідальності та прав сприяє зміцненню демократичних інститутів і підвищенню довіри громадян до процесів державного управління.

Громадські слухання є одним із ключових механізмів участі громадян в управлінні суспільними процесами та державними справами. Вони дозволяють залучити широке коло учасників до обговорення важливих питань, зокрема проектів нормативно-правових актів, державних програм, планів розвитку інфраструктури тощо. Громадські слухання створюють платформу для відкритого діалогу між владою та суспільством, де кожен має можливість висловити свою думку, пропозиції чи зауваження. Це підвищує рівень відповідальності державних органів та дозволяє їм краще розуміти потреби населення, що, в свою чергу, підвищує якість ухвалених рішень. Важливим аспектом є те, що такі обговорення сприяють демократизації процесу

³¹ Кравцова З.С. Теоретичні, правові та практичні основи громадського контролю за здійсненням державної влади в Україні. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2019. № 3(5). Грудень. С. 89–104.

прийняття рішень, оскільки держава враховує громадську думку та забезпечує прозорість своєї діяльності³².

Громадські ради виконують роль важливих консультативно-дорадчих органів, які функціонують при державних установах та надають можливість представникам громадськості брати участь у процесах ухвалення рішень. Створення таких рад сприяє відкритості державної політики, оскільки вони забезпечують можливість залучення незалежних експертів, представників громадських організацій та інших інституцій до розробки політик і програм. Громадські ради надають рекомендації щодо різних аспектів державної політики, беруть участь у підготовці законодавчих ініціатив та здійснюють моніторинг виконання ухвалених рішень. Участь громадськості у таких органах допомагає підвищити легітимність державних рішень, оскільки вони спираються на широку громадську підтримку³³.

Громадські експертизи є ще одним важливим інструментом участі громадськості у формуванні державної політики. Цей механізм передбачає залучення експертів з громадських організацій до аналізу проектів нормативно-правових актів, державних програм та інших рішень. Громадські експерти надають незалежну оцінку впливу запропонованих ініціатив на різні аспекти суспільного життя, що дозволяє виявляти ризики та попереджати можливі негативні наслідки. Залучення громадських експертів також сприяє підвищенню прозорості державного управління, оскільки дозволяє оцінювати діяльність органів влади з точки зору незалежних аналітиків. Це забезпечує додатковий контроль за діями державних установ та сприяє підвищенню їхньої ефективності³⁴.

Громадські ініціативи мають велике значення для соціального розвитку та покращення якості життя громадян. Вони виникають як відповідь на

³² Сергієнко О.І. Громадська участь/залучення громадян. Депутатська діяльність в округах (навчальний модуль) / Олександр Сергієнко, Олег Ватаманюк. – К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 92 с

³³ Громадські ради URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/gromadski-radi>

³⁴ Довідник громадського активіста – Довідник громадського активіста. Довідник громадського активіста – Головна. URL: http://dovidnyk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=57

актуальні потреби суспільства і можуть бути спрямовані на вирішення широкого спектра соціальних проблем, включаючи екологічні питання, освіту, охорону здоров'я, розвиток громадських просторів тощо. Громадські ініціативи зазвичай організуються на рівні місцевих громад і базуються на добровільній участі активістів та громадських організацій. Така форма активності дозволяє швидко мобілізувати ресурси, залучити фахівців та небайдужих громадян для вирішення конкретних завдань, що підвищує ефективність соціальної політики та сприяє розвитку громадянської відповідальності³⁵.

Волонтерство відіграє особливо важливу роль у суспільстві, зокрема під час кризових ситуацій, таких як війни, природні катастрофи чи інші надзвичайні обставини. Волонтери добровільно надають допомогу тим, хто її потребує, виконуючи соціально значущі завдання безоплатно. В умовах війни волонтерські рухи стають критично важливими для підтримки армії, забезпечення гуманітарної допомоги, підтримки біженців, надання медичної допомоги та виконання інших життєво важливих функцій. Волонтери не лише допомагають долати наслідки криз, але й зміцнюють соціальні зв'язки, сприяють солідарності у суспільстві та формуванню почуття єдності³⁶.

Таким чином, взаємодія громадянського суспільства з органами публічної влади є важливим елементом ефективного управління та демократичного розвитку держави. Формування законодавчих основ для залучення громадськості до процесу ухвалення рішень, таких як Закон України «Про громадські об'єднання», забезпечує інституційні механізми участі громадян та громадських організацій у розробці і реалізації політики на всіх рівнях влади. Громадські слухання, ради та інші форми консультацій із суспільством дозволяють владі враховувати думку різних соціальних груп, що сприяє підвищенню легітимності рішень та прозорості діяльності органів влади.

³⁵ Громадські ініціативи України. *Громадські ініціативи України*. URL: <https://ngonetwork.org.ua/>

³⁶ Шморлівська А., Стребкова Ю. Соціальна робота громадських, благодійних та волонтерських організацій під час воєнного стану. Освітній дискурс : зб. наук. пр. № 44. 2023. С. 70-71.

Важливою складовою цієї взаємодії є діяльність громадських рад та громадських експертиз, що дозволяє налагодити систематичний діалог між державними структурами та громадськими організаціями. Громадські ради виступають ефективними консультативними органами, які забезпечують постійний обмін думками і пропозиціями, що підвищує рівень прозорості та підзвітності державної влади. Громадська експертиза дає можливість незалежним експертам оцінювати проекти нормативно-правових актів та інші рішення, що сприяє виявленню недоліків у законодавчому процесі та підвищенню ефективності державного управління.

Особливо важливу роль у взаємодії громадянського суспільства з владою відіграє волонтерський рух, особливо в умовах кризових ситуацій, таких як війна. Волонтери, працюючи на безоплатній основі, забезпечують підтримку як цивільного населення, так і військових, надають гуманітарну допомогу, медичну підтримку, допомагають біженцям. В умовах війни волонтерський рух стає критичним елементом суспільної підтримки та єдності, оскільки він не лише сприяє розв'язанню нагальних соціальних проблем, а й зміцнює довіру громадян до влади через спільну роботу задля відновлення і захисту держави.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

2.1 Громадські об'єднання як учасники взаємодії між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства

Громадські об'єднання та інші некомерційні організації є однією з основних структур громадянського суспільства, які відіграють важливу роль у взаємодії з органами публічної влади. Їхня діяльність регулюється Законом України «Про громадські об'єднання», який має рамковий характер і є базовим нормативним актом для різних суб'єктів, що діють у межах громадянського суспільства. Закон забезпечує правове регулювання широкого спектра суспільних відносин, включаючи діяльність громадських організацій, професійних спілок, благодійних фондів і інших соціально значущих інститутів. Кожен із цих суб'єктів також підпадає під дію спеціалізованих нормативних актів, які конкретизують і розширюють їхні функції, права та обов'язки в межах суспільного й політичного життя³⁷.

Закон України «Про громадські об'єднання» не охоплює всі форми соціальних об'єднань, оскільки деякі з них, такі як релігійні організації або політичні партії, підпадають під дію інших спеціальних законодавчих актів. Це дозволяє забезпечити диференційований підхід до регулювання діяльності різних інституцій, враховуючи їхню специфіку та особливості функціонування в суспільстві. Наприклад, політичні партії та релігійні організації мають свою специфіку діяльності, яка виходить за межі рамок загального закону про громадські об'єднання, тому їхнє функціонування врегульовується іншими нормативними документами, що дозволяє більш точно визначати їхні ролі та межі участі в суспільно-політичних процесах.

³⁷ Наливайко Л.Р., Савченко О.В. Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2017. 276 с.

Закон України «Про громадські об'єднання» має низку специфічних особливостей, що підкреслюють його інноваційний характер у контексті регулювання діяльності громадянських інституцій. Основна мета такого законодавчого акта полягає у забезпеченні можливості створення об'єднань, метою яких є задоволення суспільних інтересів, зокрема культурних, економічних, екологічних, та інших важливих сфер. Такий підхід дозволяє громадським організаціям виступати в ролі активних суб'єктів соціальних змін, забезпечуючи свободу у виборі економічної діяльності та сприяючи розвитку різноманітних соціальних ініціатив. Закон враховує різноманітність інтересів громадян, що є важливим фактором у демократичному суспільстві, де кожен індивід має право на свободу вибору та реалізацію своїх культурних і соціальних уподобань.

Однією з ключових переваг закону є його відкрите ставлення до географічної розташованості громадських об'єднань, що дозволяє їм функціонувати без прив'язки до конкретної території. Це створює умови для активного розвитку громадянських ініціатив на місцевому, національному та навіть міжнародному рівнях, оскільки організації можуть вільно обирати місце своєї діяльності, орієнтуючись на потреби конкретних соціальних груп чи громад. Крім того, закон спрямований на мінімізацію бюрократичних перешкод у процесі легалізації діяльності таких об'єднань, що полегшує їхнє створення та сприяє підвищенню громадської активності. Це відповідає європейським стандартам, де громадянські об'єднання мають велику свободу дій, що дозволяє їм швидко адаптуватися до нових викликів і потреб суспільства.

Закон також передбачає гармонізацію національних стандартів із нормами Європейської спільноти, що забезпечує високий рівень відповідності вимогам міжнародних угод та принципів діяльності неурядових організацій. Особлива увага приділяється свободі вибору напрямів підприємницької діяльності в межах статутних завдань об'єднань, що дозволяє їм

використовувати інноваційні підходи для фінансування своїх ініціатив і проєктів.

Таким чином, закон сприяє розвитку соціально активних громадських організацій, які мають можливість не лише виконувати свою місію, але й самостійно обирати шляхи для досягнення поставлених цілей. У цьому контексті введення терміну «громадське об'єднання» повністю відповідає положенням Фундаментальних принципів щодо статусу неурядових організацій в Європі, забезпечуючи повну відповідність міжнародним стандартам³⁸.

Необхідно розрізняти поняття «громадська організація» та «громадянська спілка», оскільки різниця між ними полягає у складі засновників. Громадські організації, як правило, засновуються фізичними особами або їх членами, що формують таке об'єднання. Водночас громадянські спілки можуть включати як фізичних, так і юридичних осіб приватного права. Такий підхід відображає різні правові та організаційні моделі функціонування некомерційних організацій, що орієнтовані на виконання завдань в інтересах суспільства. Зазначене розмежування є важливим для визначення правового статусу та специфіки функціонування кожного виду об'єднання, що забезпечує різноманітність форм громадянської активності.

Громадські об'єднання займають особливе місце серед некомерційних організацій у структурі громадянського суспільства. Їх роль визнається ключовою, оскільки вони здійснюють низку важливих функцій, спрямованих на підтримку громадського порядку та соціальної стабільності. Серед таких функцій можна виокремити участь у боротьбі з соціальними проблемами, такими як алкоголізм, наркоманія, проституція, а також організацію роботи з дітьми у позашкільний час. Ці завдання значною мірою сприяють розвантаженню державних інституцій, оскільки громадські об'єднання стають важливим партнером держави у вирішенні соціальних питань. Їх діяльність

³⁸ Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020. – К.: – Ваїте, 2016. – 280 с

спрямована на зміцнення соціальної згуртованості, а також на просування громадських інтересів через активну участь у суспільному житті.

Особливістю адміністративно-правового статусу громадських об'єднань є те, що їх повноваження реалізуються виключно у взаємодії з державними органами та посадовими особами. Це означає, що їх діяльність залежить від нормативно-правового регулювання, яке встановлює межі і умови такої взаємодії. Адміністративне законодавство, що стосується громадських об'єднань, створює правову основу для координації їхньої діяльності з органами публічної влади, забезпечуючи формування ефективного механізму співпраці між інститутами громадянського суспільства та державними структурами. Така взаємодія дозволяє громадським об'єднанням виконувати свої функції в рамках державної системи управління, сприяючи розвитку демократичних процесів та зміцненню зв'язків між державою і суспільством.

Структура законодавства, що регулює діяльність громадських об'єднань, складається з декількох рівнів нормативно-правових актів, кожен з яких виконує певну роль у регулюванні відносин між державою та громадянським суспільством. Перший рівень охоплює загальні акти, що поширюються на всі без винятку громадські об'єднання незалежно від їх спеціалізації чи цільової аудиторії. До таких актів належать загальні закони, які визначають правовий статус, порядок реєстрації, права і обов'язки громадських організацій, а також встановлюють основні принципи їхньої діяльності. Вони формують правову основу, на якій функціонують громадські об'єднання, забезпечуючи їм юридичні гарантії для здійснення своєї діяльності.

Другий рівень включає спеціальні акти, що регулюють діяльність окремих категорій громадських об'єднань. Ці акти деталізують особливості функціонування певних організаційних форм і спрямовані на регулювання специфічних аспектів діяльності таких об'єднань. Наприклад, законодавство може окремо регулювати діяльність професійних спілок, релігійних організацій, політичних партій тощо. Кожна з цих категорій громадських об'єднань має свою власну правову базу, що враховує їх специфіку та унікальні

особливості функціонування. Таке розмежування дозволяє державі забезпечувати відповідність правових норм потребам різних видів організацій, враховуючи їхній вплив на суспільні процеси.

Третій рівень законодавства складають акти, що регулюють діяльність окремих видів громадських об'єднань у конкретних сферах управління або щодо правового статусу певної групи осіб. До прикладу, закони «Про молодіжні та дитячі громадські організації» та «Про свободу совісті та релігійні організації» є яскравими прикладами нормативних актів, спрямованих на регулювання діяльності об'єднань у вузькоспеціалізованих сферах. Такі акти забезпечують врахування інтересів певних соціальних груп і дають можливість громадським об'єднанням ефективніше виконувати свої функції у взаємодії з державою. Вони сприяють впровадженню більш гнучких та цілеспрямованих механізмів правового регулювання, що дозволяє ефективніше реагувати на конкретні виклики та потреби в управлінні окремими сферами громадського життя³⁹.

Інститути громадянського суспільства, будучи позадержавними утвореннями, функціонують як представники інтересів громадян і відіграють ключову роль у суспільному житті, перебуваючи у постійній взаємодії з державою. Вітчизняні дослідники часто відзначають, що громадянське суспільство і держава є взаємопов'язаними і взаємозалежними феноменами, оскільки їх співіснування обумовлене спільними онтологічними коренями. Специфіка відносин між цими двома суб'єктами залежить від низки факторів, таких як політико-правовий режим держави, рівень розвитку політичної системи, свідомість і правова культура громадян, наявність певних історичних і релігійних традицій. Політична і правова стабільність держави значною мірою визначає характер цих відносин, впливаючи на можливість для громадян брати участь у державотворчих процесах через свої об'єднання.

³⁹ Наливайко Л.Р. Громадська експертиза як форма громадського контролю: проблеми теорії та практики. Університетські наукові записки. 2014. № 2. С. 28–34.

При цьому важливо враховувати, що у вітчизняній науковій думці громадянське суспільство зазвичай розглядається як суто політичний інститут. Це зумовлено тим, що в Україні традиційно основну увагу приділяють ролі громадянських інституцій у формуванні державної політики, їхній участі в управлінні суспільними процесами та захисті прав громадян. Натомість, зарубіжні вчені трактують громадянське суспільство значно ширше, як соціальний інститут, що функціонує автономно від держави та спрямований на задоволення різноманітних соціальних інтересів громадян. Такий підхід дозволяє ширше осмислювати функції громадянського суспільства, не зводячи його роль виключно до політичної активності⁴⁰.

Форми співіснування громадянського суспільства та держави можуть значно варіюватися, виходячи з конкретних політичних, соціальних і правових умов. У демократичних державах ці форми зазвичай включають широкий спектр механізмів співпраці між державними органами та інститутами громадянського суспільства, таких як консультації, спільні проекти, експертні оцінки, участь громадян у розробці політичних рішень. В авторитарних режимах громадянське суспільство часто має обмежені можливості для діяльності і співпраці з державою, що зумовлює його боротьбу за права громадян через менш формальні канали впливу.

Автори посібника з політичної теорії Оксфордського університету пропонують широку класифікацію взаємовідносин між громадянським суспільством і державою, виділяючи шість основних форм. По-перше, громадянське суспільство може існувати окремо від держави, коли воно представлено організаціями, що формуються на основі спільних інтересів громадян, без прямого втручання державних структур. Прикладами таких організацій є релігійні спільноти, спортивні клуби, клуби за інтересами тощо. Вони функціонують автономно, не займаючись політичною діяльністю, а зосереджуються на задоволенні конкретних соціальних потреб.

⁴⁰ Dryzek J., Honig B., Phillips A. The Oxford Handbook of Political Theory. Oxford, Oxford University Press, 2006. 883 p

Друга форма описує громадянське суспільство як антагоністичну силу, що протистоїть державі, особливо в умовах авторитарних і тоталітарних режимів. У такому контексті громадянські організації виступають як рушійна сила в боротьбі за права та свободи, сприяючи переходу до демократичної форми правління. Така форма взаємовідносин характеризується напруженими відносинами між державою і громадськими інститутами, які прагнуть змінити політичну систему через активний опір.

Третя форма стосується громадянського суспільства, яке підтримує державу, створюючи соціальні зв'язки та почуття солідарності. Тут громадянські організації виступають як інструменти, що допомагають об'єднати людей навколо спільних цілей, які виходять за рамки їхніх приватних інтересів. Вони можуть сприяти соціальній стабільності та взаємній підтримці, доповнюючи державну політику в тих сферах, де потрібна участь громадськості.

Четверта форма охоплює діалог між громадянським суспільством та державою. У таких умовах інститути громадянського суспільства виконують роль "наглядача", забезпечуючи підзвітність державних органів і захист інтересів громадян. Цей діалог може проявлятися у формі громадських слухань, консультацій, обговорень важливих політичних рішень, де враховуються думки представників громадськості.

П'ята форма описує партнерство між громадянським суспільством та державою, коли держава делегує частину своїх функцій громадським організаціям, дозволяючи їм брати участь у регулюванні певних сфер суспільного життя. У таких випадках громадянське суспільство може взяти на себе відповідальність за ті сфери, де державна воля відсутня або де є потреба в додаткових ресурсах. Це призводить до виникнення нових моделей управління, де громадські організації виконують важливу регулюючу функцію.

Шоста форма характеризує громадянське суспільство як явище, що діє поза межами державних кордонів. У глобалізованому світі громадські організації та неурядові асоціації часто працюють на міжнародному рівні,

співпрацюючи з іншими організаціями та державами. Така діяльність спрямована на вирішення глобальних проблем, що виходять за межі окремих країн, і є свідченням того, що громадянське суспільство може функціонувати на глобальному рівні, сприяючи міжнародній співпраці та вирішенню транснаціональних викликів⁴¹.

Питання взаємодії громадянського суспільства та держави є актуальним для наукового аналізу в українському контексті, де науковці розробляють різноманітні моделі співіснування цих двох суб'єктів. О. Онищенко пропонує три основні моделі: конфронтаційну, патерналістську та консенсусну. Конфронтаційна модель передбачає протистояння між державою та громадянським суспільством, часто властива країнам у період переходу від авторитаризму до демократії. Патерналістська модель полягає у домінуванні держави над суспільством, де влада контролює громадянські ініціативи. Консенсусна модель, яку автор вважає найбільш прийнятною, базується на взаємному визнанні інтересів обох сторін та сприяє побудові стабільних, збалансованих відносин між державою та суспільством, забезпечуючи ефективну взаємодію⁴².

Інший дослідник, Т. Герасимів, пропонує розглядати два крайні варіанти співвідношення між державою та громадянським суспільством. Перший варіант передбачає, що держава відривається від суспільства, активно його пригнічує та підпорядковує своїм інтересам, перетворюючи на інструмент для задоволення власних бюрократичних потреб. У другому варіанті громадянське суспільство бере на себе управлінські функції, фактично заміщуючи державу, що призводить до ослаблення ролі державних інститутів у вирішенні суспільних питань. Ці два сценарії відображають крайні точки напруження у взаєминах між державою та громадянським суспільством, що мають негативний вплив на розвиток стабільної соціальної структури⁴³.

⁴¹ Там само

⁴² .Онищенко О. Громадянське суспільство: тенденції становлення. Наука і суспільство. 2002. № 1–2. С. 12–15.

⁴³ Герасимів Т. З. Розбудова громадянського суспільства в Україні: державно-владний підхід. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Юридичні науки. 2015. № 813. С. 86–95.

С. Костючков виділяє три підходи до співвідношення держави та громадянського суспільства. Перший підхід базується на ідеї конвергенції, де держава та громадянське суспільство є збіжними соціальними системами, що доповнюють одна одну. Другий підхід наголошує на розрізненні цих систем, з домінуючою роллю держави, яка здійснює контроль над громадянським суспільством. Третій підхід передбачає, що громадянське суспільство є провідною системою, тоді як держава виконує підпорядковану роль, обслуговуючи його інтереси. Усі три підходи пропонують різні варіанти співіснування держави та громадянського суспільства, де баланс сил змінюється в залежності від історичних, політичних та культурних умов кожної країни⁴⁴.

З метою створення сприятливих умов для розвитку в суспільстві громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження партнерської взаємодії між ними та органами державної влади, органами місцевого самоврядування, було затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки. Стратегічний документ покликаний забезпечити інтеграцію громадянського суспільства в процеси публічного управління, посилення його ролі в реалізації державної політики, а також сприяти побудові ефективного діалогу між державою та суспільством⁴⁵.

Основною метою Стратегії є формування умов для стійкого розвитку громадянських ініціатив та організацій на національному, регіональному та місцевому рівнях. У рамках її реалізації передбачається створення правових та організаційних механізмів для участі громадських об'єднань у прийнятті рішень, стимулювання соціально-економічного розвитку шляхом залучення громадськості, а також підвищення рівня прозорості та підзвітності органів державної влади та місцевого самоврядування. Важливим напрямом є

⁴⁴ Костючков С. К. Громадянське суспільство і держава: політико-правові та соціальні аспекти взаємодії. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Політологія. 2012. Вип. 170. С. 38–40.

⁴⁵ Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>

розробка та затвердження трирічних планів заходів з реалізації Стратегії, що забезпечить поступовий та системний підхід до досягнення стратегічних цілей.

На додаток, Стратегія передбачає необхідність розроблення механізмів фінансової підтримки громадських організацій та ініціатив, а також налагодження ефективної координації між органами влади, інститутами громадянського суспільства, міжнародними організаціями та експертною спільнотою. Це включає створення координаційних рад на регіональному рівні, що сприятимуть активному залученню громадян до процесів управління та вирішення питань місцевого значення. Стратегія також закладає основи для впровадження міжсекторальної співпраці та пошуку нових форм інтеграції громадянського суспільства у державне управління, що є необхідною умовою для забезпечення демократичного розвитку України.

Таким чином, розвиток громадянського суспільства в Україні є важливою складовою процесу демократизації та забезпечення сталого розвитку держави. Законодавча база, зокрема Закон України «Про громадські об'єднання», створює фундамент для функціонування різноманітних соціальних інститутів, які відіграють ключову роль у задоволенні суспільних потреб та вирішенні соціальних, економічних, культурних і екологічних завдань. Правова регламентація діяльності громадських організацій та громадянських спілок забезпечує їхню участь у процесах публічного управління, підвищуючи прозорість та підзвітність органів державної влади.

Затвердження Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021–2026 роки спрямоване на посилення партнерських взаємовідносин між державними структурами та громадянськими об'єднаннями, створення умов для інституційного розвитку громадських організацій та залучення громадян до процесів ухвалення рішень. Важливо, що реалізація Стратегії передбачає систематичний підхід до впровадження змін на різних рівнях управління та сприяє інтеграції громадянського суспільства у державні процеси.

2.2 Огляд механізмів співпраці між публічною владою та інститутами громадянського суспільства в державному управлінні

Взаємодія між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства реалізується через два основні механізми, що відрізняються за ініціативністю та характером задоволення інтересів. Перший тип взаємодії — співробітництво, яке безпосередньо відображає сутність взаємодії, спрямованої на досягнення спільних цілей. Другий тип взаємодії — це взаємодія в межах адміністративно-правового статусу, де ініціатива виходить від однієї зі сторін і спрямована на задоволення конкретних інтересів тієї сторони, що є більш зацікавленою. Обидві форми взаємодії є важливими в забезпеченні ефективної комунікації та співпраці між владними структурами та громадськими інститутами, сприяючи формуванню соціально відповідального управління.

Громадянське суспільство реалізує свою діяльність через різноманітні інститути, що мають чіткий видовий поділ. Нормативно цей поділ закріплено у законодавчих актах України. Зокрема, відповідно до абзацу другого пункту 2 Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 року № 976, до інститутів громадянського суспільства відносяться громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні та релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації, а також інші непідприємницькі товариства та установи, що пройшли легалізацію відповідно до чинного законодавства⁴⁶.

Нормативна база створює інституційну основу для функціонування громадянського суспільства, регулюючи його взаємодію з органами публічної влади та визначаючи основні форми діяльності. Інститути громадянського суспільства відіграють важливу роль у демократичному управлінні державою,

⁴⁶ Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 р. № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>.

адже вони забезпечують можливість громадян брати участь у вирішенні суспільно важливих питань, надавати незалежні експертні оцінки та здійснювати контроль за діяльністю органів виконавчої влади. Цей механізм сприяє підвищенню рівня прозорості та підзвітності державних органів, а також посилює роль громадян у формуванні державної політики.

Діяльність інститутів громадянського суспільства є важливим елементом для побудови ефективної демократичної системи, де враховуються інтереси широкого спектра соціальних груп. Інституційні механізми, передбачені законодавством, сприяють посиленню участі громадськості в управлінських процесах, забезпечуючи тим самим важливу функцію громадського контролю та участі у процесах прийняття рішень.

У контексті України, на кінець 2022 року, лише 4 % населення активно залучені до діяльності громадських організацій, хоча 13 % брали участь у певних заходах цих організацій. Проте рівень довіри до громадянських організацій залишається високим. Інститути громадянського суспільства (ІГС) за часи незалежності накопичили значний досвід взаємодії з державними органами, що привело до усталення механізмів співпраці. Одним із основних засобів взаємодії є управлінське консультування, яке реалізується через громадські консультативні поради, слухання, та робочі групи. Спільне обговорення нормативно-правових актів та участь у публічних заходах також сприяють формуванню партнерських відносин між громадянськими інституціями та публічною владою⁴⁷.

Законодавчо взаємодія між інститутами громадянського суспільства та органами виконавчої влади ґрунтується на чотирьох основних групах нормативно-правових актів. До першої групи належить Конституція України, яка закріплює загальні принципи правовідносин між державою та громадянами. Друга група охоплює правові акти, що визначають статус громадських організацій і регулюють їхню взаємодію з органами влади. Третя

⁴⁷ Індекс сталості розвитку організацій громадянського суспільства [URL://www.uciipr.org.ua/index.php?](https://www.uciipr.org.ua/index.php?)

група зосереджена на актах, які регулюють компетенцію органів виконавчої влади у питаннях взаємодії з громадянським суспільством. Нарешті, четверта група включає нормативно-правові акти, що регулюють окремі аспекти цієї взаємодії, такі як порядок організації публічних заходів і консультацій з громадськістю.

Одним із найважливіших аспектів правового регулювання взаємовідносин між інститутами громадянського суспільства та органами виконавчої влади є управлінське консультування. Це режим, який закріплює правові рамки для функціонування дорадчих органів, що створюються з метою забезпечення участі громадськості в процесах прийняття управлінських рішень. До таких органів належать громадські консультативні поради, слухання та робочі групи, які створюються при державних установах з метою формування спільної позиції влади і громадянського суспільства щодо важливих питань публічного управління. Ці інституції мають особливе значення для реалізації принципу демократичного управління, адже забезпечують прозорість діяльності органів влади та сприяють врахуванню інтересів різних соціальних груп у процесі розробки політик та прийняття рішень.

Створення таких організаційно-правових механізмів відображає сучасні тенденції до посилення демократії та залучення громадськості до державного управління. Управлінське консультування виконує важливу роль у формуванні відкритого і відповідального уряду, що враховує думки та пропозиції громадськості, а також забезпечує можливість безпосередньої участі громадян в адміністративних процесах. Правова основа функціонування дорадчих органів забезпечує інституційні гарантії для здійснення впливу громадських об'єднань на управлінські рішення, що сприяє підвищенню легітимності державної політики та зміцненню суспільної довіри до державних інститутів.

Обсяг цього механізму охоплює широкий спектр взаємодії між державними установами загальної компетенції та громадянським суспільством. Відповідно, дорадчі органи можуть діяти як на центральному

рівні, так і на рівні відомств, що дозволяє забезпечити більш гнучку та ефективну співпрацю з громадськістю в різних сферах державного управління. Створення таких органів сприяє не лише розширенню участі громадян у процесах управління, але й забезпечує постійний зворотний зв'язок між владою та суспільством, що є важливим елементом стабільної демократичної системи.

Найбільш структуровані та організовані сили громадянського суспільства проявляються через діяльність різноманітних громадських об'єднань, а також через органи, що забезпечують координацію громадянської активності на місцевому рівні. До таких органів належать консультативні громадські ради, які діють за територіальним принципом і створюють можливості для більш ефективної співпраці між органами влади та представниками громадянського суспільства. Вони виконують важливу роль у процесі налагодження діалогу між різними соціальними групами та владними структурами, сприяючи розвитку інклюзивного та підзвітного управління.

Особливої уваги заслуговує активізація молодіжного сектору громадянського суспільства. В останні роки набула широкого поширення практика створення молодіжних громадських організацій та молодіжних парламентів, які виконують функцію представництва інтересів молоді у процесах прийняття рішень. Їх діяльність спрямована на впровадження молодіжних ініціатив, розв'язання актуальних соціальних проблем та залучення молоді до активного громадського життя. За кількісними показниками, молодіжні організації поступаються лише загальногромадянським об'єднанням, що свідчить про високу ступінь активізації молодого покоління у політичному та соціальному житті країни.

Окремою сферою правового регулювання є місцеве самоврядування, яке створює правові механізми для взаємодії органів громадського управління з інститутами громадянського суспільства. Регіональний рівень законодавства має певну специфіку, адже воно менш жорстко визначає форми співпраці між органами влади та громадянськими об'єднаннями, залишаючи простір для

адаптації до місцевих умов. Місцеві акти самоврядування формують основи для участі громадськості у процесах управління на регіональному рівні, сприяючи активному залученню громадян до вирішення питань місцевого значення. Таким чином, регіональне законодавство виконує роль своєрідного моста між загальнонаціональними законодавчими нормами і конкретними потребами місцевих громад, що підвищує ефективність управління на рівні громад.

Сьогодні в Україні спостерігається поступовий розвиток взаємодії між публічною владою та інститутами громадянського суспільства, що пов'язано як з внутрішніми реформами, так і з зовнішніми зобов'язаннями держави на міжнародній арені. Одним із головних чинників, що стимулює активізацію співпраці, є процес євроінтеграції, який вимагає від України впровадження демократичних стандартів взаємодії між владою та громадянськими організаціями. У країнах Європейського Союзу громадянське суспільство відіграє вирішальну роль у формуванні та реалізації державної політики, і Україна прагне запровадити аналогічні підходи у своїй системі державного управління⁴⁸.

Ще одним важливим фактором є процес децентралізації, що активно впроваджується в Україні протягом останніх років. Реформа децентралізації сприяє посиленню ролі місцевих громад, що в свою чергу збільшує попит на розвиток громадянської активності та залучення ІГС до прийняття рішень на місцевому рівні. Це відкриває нові можливості для взаємодії між місцевими органами влади та громадянським суспільством, зокрема у вирішенні соціально-економічних питань та управлінні місцевими ресурсами⁴⁹.

Крім того, сучасний розвиток інформаційних технологій суттєво впливає на механізми співпраці між владою та громадськістю. Застосування цифрових

⁴⁸ Взаємодія громадянського суспільства, особи і держави: вектор удосконалення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-й річниці Конституції України (м. Київ, 22 червня 2021 р.). Київ: Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. 240 с.

⁴⁹ Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / [Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2020. – 153 с.

платформ для громадських обговорень, електронних петицій та інших форм взаємодії через інтернет дозволяє громадянам швидше та ефективніше комунікувати з органами влади, висловлювати свою позицію та брати участь у вирішенні актуальних питань. Інтернет-технології також сприяють поширенню інформації про діяльність державних органів, що підвищує рівень прозорості та доступності державного управління.

Незважаючи на впровадження різноманітних механізмів співпраці між публічною владою та інститутами громадянського суспільства, наявні виклики продовжують ускладнювати ефективну взаємодію. Однією з головних перешкод є дефіцит довіри між державними органами та громадськими організаціями. Причини цього часто криються у недостатній прозорості функціонування владних структур, що породжує сумніви щодо їхньої підзвітності. З іншого боку, нерідко виникають питання щодо компетентності деяких громадських організацій, що також створює бар'єри для продуктивного діалогу. Така недовіра перешкоджає створенню ефективних партнерських відносин, що гальмує реалізацію спільних ініціатив, особливо у сферах, де необхідно тісне співробітництво задля досягнення спільних цілей.

Ще одним важливим питанням є відсутність чітко встановлених механізмів взаємодії між державними інституціями та громадянським суспільством. Недосконалі або розмиті правила і процедури взаємодії створюють підґрунтя для непорозумінь, що знижує ефективність співпраці. Брак належних інституційних механізмів означає, що громадянське суспільство часто не має стабільної та передбачуваної платформи для впливу на прийняття державних рішень. У таких умовах формалізація співпраці та впровадження зрозумілих процедур взаємодії є надзвичайно важливими для підвищення якості комунікації між владою і суспільством.

Окрім інституційних проблем, не менш важливою перешкодою є недостатнє фінансування громадських організацій, яке обмежує їхню здатність реалізовувати проекти на належному рівні. Громадянські інституції часто стикаються з проблемами доступу до ресурсів, що ускладнює реалізацію їхніх

соціальних ініціатив. Додатковим ускладненням є бюрократичні перешкоди, які суттєво уповільнюють процеси подання проєктів, доступу до державних грантів чи підтримки. Така бюрократична тяганина створює нерівні умови для розвитку громадянських інституцій і перешкоджає їхній активній участі у спільних з державою ініціативах.

Політична нестабільність є ще однією важливою перешкодою на шляху до ефективної взаємодії між владою і громадянським суспільством. Часті зміни урядів, політичні кризи та внутрішньополітичні конфлікти можуть призводити до зниження ефективності раніше налагоджених каналів співпраці та спричиняти втрату довіри між державними інституціями і громадянами. Це не лише гальмує розвиток довгострокових ініціатив, але й породжує нестабільність у реалізації стратегічних програм. Для забезпечення сталого розвитку громадянського суспільства необхідно стабілізувати політичну ситуацію та впроваджувати довгострокові стратегії взаємодії, що дозволять підтримувати постійний діалог між владою і громадянськими інституціями, незалежно від політичних змін.

Таким чином, огляд механізмів співпраці між публічною владою та інститутами громадянського суспільства в Україні свідчить про наявність як ефективних форм взаємодії, так і значних викликів у цьому процесі. Основні механізми співпраці, такі як громадські слухання, діяльність консультативних рад, проведення громадських експертиз, волонтерство та інші, сприяють зміцненню демократичних процесів і забезпечують залучення громадськості до прийняття важливих рішень у державному управлінні. Однак, існують проблеми, пов'язані з недовірою між державними органами та громадянськими організаціями, недостатньою прозорістю процедур, обмеженим фінансуванням, бюрократичними бар'єрами та політичною нестабільністю, які перешкоджають ефективній взаємодії.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1 Вплив воєнного стану на взаємодію громадянського суспільства з органами публічної влади

Вплив інститутів громадянського суспільства на діяльність суб'єктів публічного адміністрування суттєво зріс після введення воєнного стану, що відбулося 24 лютого 2022 року на підставі відповідного указу Президента України. Збільшення цього впливу було обумовлено вимогою часу — необхідністю загального об'єднання сил та координації між публічними органами і громадськими інституціями для збереження стабільного функціонування державних інститутів та забезпечення безперервного управління суспільними процесами в умовах воєнної агресії.

Воєнний стан став не лише випробуванням для всієї країни, але й своєрідним каталізатором для розвитку громадянського суспільства. Громадські організації почали відігравати критично важливу роль у підтримці суспільної життєдіяльності, особливо в умовах постійних загроз з боку збройної агресії, окупації окремих територій та ракетних обстрілів. Інститути громадянського суспільства не лише здійснювали контроль за діяльністю публічних органів, але й взяли на себе частину функцій держави, зокрема у сфері гуманітарної допомоги, захисту прав населення, організації волонтерських ініціатив та підтримки армії.

Підвищення рівня участі громадських організацій у процесах управління також сприяло розширенню каналів взаємодії між громадянським суспільством та публічною владою. Це, у свою чергу, дозволило забезпечити більш гнучку та оперативну відповідь на виклики, які постали перед суспільством та державою в умовах війни. Громадські ініціативи стали

невід'ємною частиною загальної стратегії держави щодо мобілізації ресурсів і забезпечення координації дій на всіх рівнях управління, від місцевого до національного.

Зазначені інститути громадянського суспільства значно активізували свою діяльність в умовах воєнного стану, що було викликано потребою в мобілізації суспільних ресурсів для подолання викликів, спричинених військовою агресією. Зокрема, спостерігається значне збільшення кількості організацій, які займаються волонтерською діяльністю та наданням благодійної допомоги, а також посилення їх впливу на процеси публічного адміністрування. Інститути громадянського суспільства відіграють важливу роль у процесах відновлення та нормалізації функціонування суспільства, що відображається у їхній участі в розробці нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання кризових ситуацій та забезпечення соціальних і адміністративних послуг в умовах війни.

Зростання активності громадських організацій в умовах воєнного стану є також наслідком їхньої співпраці з державними органами у сфері прийняття рішень. Така взаємодія включає участь громадянського суспільства в процесах розробки та обговорення законопроектів, що мають на меті врегулювання сфер, які постраждали від агресії, наприклад, соціальної підтримки, зовнішньої торгівлі, надання адміністративних послуг тощо. Ця участь не тільки сприяє забезпеченню громадянських прав, але й дозволяє інститутам громадянського суспільства безпосередньо впливати на процес прийняття політичних рішень, що є важливим аспектом демократичного управління.

Важливою є позиція О. Чуб, згідно з якою механізми участі громадськості у публічному управлінні можна поділити на ті, що закріплені Конституцією України, і ті, що не мають безпосередньої конституційної основи. До неконституційних механізмів відносяться інструменти, що забезпечують громадськості право брати участь у розробці законопроектів та реалізації політичних рішень, які мають суспільне значення. Це включає консультації з громадськістю, створення консультативних рад при державних

органах, громадське обговорення законопроектів та інших рішень. Окрім того, значним механізмом є громадський контроль, який проявляється у проведенні регулярних зустрічей з представниками влади, звітуванням народних депутатів, участю у діяльності політичних партій тощо⁵⁰.

Нормативно-правові механізми взаємодії між державними органами та інститутами громадянського суспільства мають комплексний характер і відображають ієрархічну структуру законодавчих актів, які регламентують участь громадян у публічному управлінні. У межах цієї системи закріплюються права громадян на участь у процесах управління, процедурні аспекти взаємодії з державними органами, а також визначається адміністративно-правовий статус інститутів громадянського суспільства. Закони та нормативні акти встановлюють чіткі рамки для участі громадськості в управлінських процесах, визначаючи їхню роль, обов'язки та права в контексті демократичного урядування.

Механізми впливу громадянських інститутів у воєнний час можуть мати різний характер: від формування правових наслідків до впровадження пропозицій, які не обов'язково мають юридичну силу, але впливають на процес прийняття рішень. Такі інститути відіграють допоміжну роль у державному управлінні, пропонуючи рекомендації й експертні висновки державним органам для покращення їхньої діяльності. В умовах воєнного стану, коли необхідно швидко адаптувати управлінські процеси до кризових ситуацій, така взаємодія стає ще більш важливою для забезпечення ефективності державної політики.

Одним із важливих інструментів впливу інститутів громадянського суспільства є здійснення громадського контролю, який передбачає моніторинг діяльності органів державної влади. Це включає як аналіз підготовки та виконання управлінських рішень, так і проведення експертизи їхньої ефективності. Громадська експертиза є ключовим елементом демократичної

⁵⁰ Чуб О.О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами: дис... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 245 с.

системи управління, оскільки вона забезпечує незалежну оцінку діяльності державних органів. Участь громадських експертів у такому аналізі сприяє формуванню об'єктивних рекомендацій щодо вдосконалення державної політики та управлінських процесів. Ця форма взаємодії є важливим кроком у зміцненні прозорості та підзвітності влади.

Ще однією значущою формою взаємодії є подання інститутами громадянського суспільства власних експертних пропозицій до органів державної влади. Такі ініціативи можуть мати формалізований характер у вигляді утворення спільних консультативно-дорадчих або експертних органів, рад, комісій, груп. Основна мета таких організацій полягає в тому, щоб забезпечити врахування громадської думки у процесі формування та реалізації державної політики. Залучення громадськості до процесу прийняття рішень дозволяє не лише підвищити якість політики, але й забезпечити її відповідність реальним потребам суспільства.

Значну роль у процесі взаємодії між державними органами та інститутами громадянського суспільства відіграє відповідальність публічної адміністрації за моніторинг та аналіз громадської думки. Одним з основних обов'язків державних установ є забезпечення постійного збору та оцінки інформації щодо суспільних настроїв, поглядів та пропозицій, які надходять від громадян та громадських організацій. Такий моніторинг сприяє глибшому розумінню потреб і проблем різних соціальних груп, що, в свою чергу, дозволяє державним органам ефективніше реагувати на актуальні виклики.

Крім того, важливим елементом функціонування публічної адміністрації є своєчасне публічне реагування на пропозиції та зауваження, які надходять від громадських інститутів. Це передбачає відкритість та прозорість у процесі прийняття рішень, а також обов'язкове інформування громадськості про стан розгляду їхніх звернень. Державні органи мають забезпечити механізми зворотного зв'язку, що дозволить громадянам бачити реальні результати свого впливу на управлінські процеси. Така форма взаємодії значно підвищує рівень довіри між владою і громадянським суспільством, адже вона демонструє, що

думки та пропозиції суспільства дійсно беруться до уваги при розробці політичних рішень.

Серед інших важливих обов'язків публічної адміністрації варто зазначити необхідність інформування населення про форми та методи участі громадянських організацій у процесі розробки та реалізації державної політики. Це включає як забезпечення відкритого доступу до інформації про діяльність громадських організацій, так і проведення освітніх заходів, що сприятимуть підвищенню рівня громадської участі. Залучення громадськості до спільних проєктів з інформаційної, дослідницької, благодійної та соціальної діяльності допомагає не тільки розширити можливості співпраці, але й сприяє активізації громадянської відповідальності, створюючи сприятливі умови для впровадження більш ефективних та інноваційних рішень у державному управлінні.

Аналіз показує, що в умовах воєнного стану суттєво активізувалася участь громадянського суспільства у нормотворчій діяльності держави. Протягом 2022 року Верховна Рада України ухвалила понад 400 законопроектів та постанов, спрямованих на врегулювання нагальних питань, пов'язаних з обороною держави, забезпеченням її функціонування та захистом прав і свобод громадян. Під час розгляду цих законопроектів громадянське суспільство відіграло важливу роль, впливаючи на зміст законодавчих ініціатив через активну участь у консультаціях, обговореннях та інших механізмах співпраці з державними органами⁵¹.

Серед ключових нормативно-правових актів, ухвалених під впливом громадянського суспільства, можна виокремити Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», ухвалений 3 березня 2022 року. Закон спрямований на притягнення до відповідальності осіб, що

⁵¹ Цвігун Д. П. Вплив інститутів громадянського суспільства на здійснення публічного адміністрування в умовах воєнного стану в Україні / Д. П. Цвігун // Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага – Ужгород, 2023. –Т. 1. Вип. 80. – С. 603-606. - Бібліогр.: с. 605 (5 назв). URL <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/297194/290109>

співпрацюють з державою-агресором⁵². Іншим важливим актом став Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора», який також було ухвалено 3 березня 2022 року⁵³. Цей нормативний акт посилив інформаційну безпеку України, захищаючи громадян від дезінформації та пропаганди.

Значним внеском громадянського суспільства в обороноздатність країни став Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», який дозволив розширити залучення громадян до оборони країни в умовах військової агресії⁵⁴. Закон визначає правовий статус цивільних осіб, що беруть участь у захисті держави, та забезпечує їхні права і гарантії. Таким чином, активна участь громадянського суспільства у нормотворчій діяльності дозволила не лише посилити оборонні можливості України, але й забезпечити захист прав і свобод її громадян у складних умовах воєнного стану.

Яскравим прикладом участі інститутів громадянського суспільства у діяльності держави, зокрема через передачу їм певних повноважень, є процес формування сил територіальної оборони на основі добровольного руху. Цей процес є своєрідним продовженням і розширенням явищ, що виникли ще в 2014 році під час створення добровольчих батальйонів для захисту країни у зв'язку з військовою агресією. З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року, добровольчий рух набув нового, значно масштабнішого характеру.

Правове оформлення цього процесу було закріплено в низці нормативних актів, серед яких важливим є Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про основи національного спротиву" щодо надання

⁵² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>

⁵³ Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-20#Text>

⁵⁴ Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>

можливості територіальній обороні виконувати завдання в районах ведення воєнних (бойових) дій», ухвалений 3 травня 2022 року. Закон надав територіальній обороні правові підстави для участі у воєнних діях та виконанні бойових завдань на рівні з регулярними збройними силами, що значно посилило обороноздатність країни⁵⁵.

Залучення добровольців до формування сил територіальної оборони можна розглядати як важливий механізм взаємодії громадянського суспільства та держави у процесі забезпечення національної безпеки. Добровольчий рух не лише продемонстрував високий рівень громадянської активності, але й став інструментом ефективної мобілізації людських ресурсів у критичних умовах війни. Завдяки правовій підтримці, добровольці отримали можливість діяти в межах легітимного правового поля, що підвищило ефективність їхньої участі у захисті держави.

Українське громадянське суспільство відіграє важливу роль у забезпеченні обороноздатності країни та підтримці постраждалого населення під час війни, активно взаємодіючи з державними структурами та військовими адміністраціями. Одним із ключових аспектів такої участі є матеріально-технічна і продовольча допомога, яку громадянські організації надають силам оборони. Завдяки цим ініціативам вдалося організувати канали постачання необхідних ресурсів на фронт, що суттєво посилило спроможність військових формувань.

Крім того, важливою складовою громадянської активності є організація процесу обміну військовополоненими, що вимагає координації між державними інституціями та громадськими організаціями. Цей процес є складним та делікатним, але завдяки спільним зусиллям вдалося досягти успішних результатів у поверненні військовополонених додому.

Іншим важливим напрямком є інформаційний спротив, який здійснюють українські громадянські інститути, зокрема шляхом поширення правдивої

⁵⁵ Про основи національного спротиву. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

інформації про події на фронті, спростування російської пропаганди та підтримки морального духу як серед військових, так і серед цивільного населення, що відіграє важливу роль у протидії дезінформації та формуванні стійкості суспільства перед зовнішніми загрозами. У той же час, громадянські організації займаються збором і документуванням фактів воєнних злочинів, скоєних на окупованих територіях України, що має важливе значення для майбутніх судових процесів і міжнародної відповідальності за скоєні злочини.

Спеціальні дослідження, проведені в умовах воєнного стану, виявили низку проблем, які виникли у взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами державної влади. До початку повномасштабної військової агресії форми взаємодії були більш відкритими та активними, зокрема широко використовувалися особисті контакти з посадовими особами, неформальні звернення, місцеві ініціативи, запити на доступ до інформації, звернення громадян до органів влади, електронні петиції та консультації з громадськістю у форматі живих зустрічей. Такі механізми були дієвими і сприяли створенню відкритих каналів для громадської участі у державному управлінні⁵⁶.

Проте із введенням воєнного стану ситуація змінилася, і ці механізми почали працювати з певними обмеженнями. Основною проблемою стало обмеження доступу до інформації, що відобразилося на непрацездатності державних реєстрів, відсутності відповідей на запити від державних органів, а також на недоступності офіційних вебсайтів, які раніше слугували джерелом актуальної інформації для громадськості. Це призвело до зниження рівня прозорості діяльності державних інституцій і викликало занепокоєння серед представників громадянського суспільства, які в умовах воєнного стану вимагали підвищеного доступу до інформації для забезпечення своєї діяльності.

⁵⁶ Про стан розвитку громадянського суспільства України в 2021 році та його зміни на початку 2022 року: матер. щоріч. доп. / В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.; заг. ред. Ю. Каплан. Київ: НІСД, 2022. 56 с. (Серія «Гуманітарний розвиток»)

Окрім цього, спостерігаються проблеми з використанням інструментів громадської участі, особливо тих, які передбачають масову участь громадян, такі як публічні заходи, слухання та консультації. Воєнний стан суттєво обмежив можливість проведення таких заходів через підвищені ризики для безпеки населення, що ще більше ускладнило процес комунікації між громадськістю та владою. У результаті, інститути громадянського суспільства відчують нестачу можливостей для активного впливу на державні процеси та обмеження у використанні механізмів впливу, які раніше слугували важливими інструментами для взаємодії з державними органами.

Спеціальні дослідження свідчать про те, що в умовах воєнного стану виникли певні труднощі у взаємодії між інститутами громадянського суспільства та державними органами. До 24 лютого 2022 року основними формами такої взаємодії були особисті контакти з посадовцями, неформальні звернення, місцеві ініціативи, запити на доступ до інформації, звернення громадян до органів влади, електронні петиції та консультації з громадськістю в очному форматі. Ці форми взаємодії забезпечували відкритий діалог між громадянським суспільством і державними органами, дозволяючи громадянським інституціям брати активну участь у прийнятті рішень⁵⁷.

Однак, після введення воєнного стану, представники громадянського сектору відзначають погіршення комунікації з державними органами, що проявляється в низці проблем. Зокрема, були зафіксовані випадки відсутності відповідей на запити громадянських організацій, непрацюючі офіційні вебсайти та обмежений доступ до важливої інформації. Це негативно вплинуло на можливість громадянського суспільства активно брати участь у процесах державного управління, зокрема через ускладнення доступу до інформації, що є ключовою умовою для здійснення демократичного контролю та участі у прийнятті рішень.

⁵⁷ Гвоздзік О., Черногуб Н., Гвоздович Ю., Кебало В., Петренко-Лисак А. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні». Рада Європи, 2022. 40 с

Крім того, інститути громадянського суспільства стикнулися з труднощами у використанні інструментів громадської участі, зокрема через проблеми з роботою державних реєстрів та обмеженням проведення масових заходів. Ці труднощі частково зумовлені особливостями воєнного стану, коли безпека громадян є пріоритетом, але водночас вони демонструють наявність прогалин у законодавстві, що регулює взаємодію громадянського суспільства з владними структурами в умовах кризи.

Окреслені проблеми вказують на необхідність термінового вдосконалення правового регулювання для забезпечення ефективної взаємодії між громадянськими інституціями та органами державної влади, особливо в умовах воєнного стану. Враховуючи важливу роль громадянського суспільства у спротиві агресії та підтримці національної безпеки, ця проблема потребує негайного вирішення на рівні законодавства.

Таким чином, вплив воєнного стану на взаємодію громадянського суспільства з органами публічної влади став потужним каталізатором для активізації громадянських інститутів у процесах державного управління та захисту країни. Зростання активності громадських організацій, їхня участь у нормотворчій діяльності, а також мобілізація громадян до добровольчих рухів і волонтерства підкреслюють важливу роль громадянського суспільства у забезпеченні стабільності та ефективності публічної влади в умовах воєнного стану. Разом з тим, воєнний стан висвітлив і низку проблем, що ускладнюють взаємодію між державними органами та громадянськими інститутами, особливо в аспектах інформаційної прозорості та використання інструментів громадської участі.

На тлі цих викликів, громадянське суспільство демонструє значний потенціал до самоорганізації та здатність брати на себе відповідальність за підтримку життєздатності державних інститутів, включаючи участь у прийнятті стратегічних рішень. Наразі головним завданням залишається вдосконалення нормативно-правової бази, яка забезпечить ефективну і прозору співпрацю між громадянським суспільством і державою.

3.2 Рекомендації щодо вдосконалення взаємодії громадянського суспільства та публічної влади в Україні в умовах воєнної агресії

В сучасних умовах взаємодія інститутів громадянського суспільства (ІГС) та органів публічної влади в умовах агресії є надзвичайно актуальною темою, особливо в контексті забезпечення стабільності держави та дотримання принципів демократичного врядування. Важливість такої взаємодії стосується різних сфер державної діяльності, включаючи питання безпеки, економіки, соціальної підтримки, а також правозахисних ініціатив. Одним із основних елементів державної діяльності в умовах воєнного стану є забезпечення публічності та прозорості управлінських рішень, що сприяє збереженню довіри громадян до органів влади та зміцненню суспільної стабільності.

Держава надає гарантії щодо вільного доступу громадян до публічної інформації, що закріплено на конституційному рівні та підтримується міжнародними організаціями, зокрема Парламентською Асамблеєю Ради Європи. Конституція України та відповідні законодавчі акти визначають чіткі рамки для забезпечення прозорості у функціонуванні публічних органів, а також регулюють питання доступу до публічної інформації, за винятком тих категорій, які підлягають обмеженню (конфіденційна, таємна та службова інформація), що сприяє підвищенню довіри з боку громадськості та забезпечує інституційні умови для належного функціонування демократичної системи⁵⁸.

Для вдосконалення взаємодії між громадянським суспільством та публічною владою в Україні в умовах воєнної агресії, необхідно реалізувати розроблені нами рекомендації, що сприятимуть покращенню комунікації, підвищенню ефективності прийняття рішень та посиленню участі громадськості у державних процесах.

На рис.3.1. відображено рекомендації.

⁵⁸ Резолюція 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи "Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною" URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_611#Text

Рис.3.1. Рекомендації щодо вдосконалення взаємодії громадянського суспільства та публічної влади в Україні в умовах воєнної агресії

Для вдосконалення взаємодії між інститутами громадянського суспільства та органами державної влади в Україні в умовах воєнної агресії слід розробити та впровадити низку ключових заходів. Вони сприятимуть підвищенню ефективності комунікацій, зміцненню прозорості процесу прийняття рішень, а також забезпечать ширшу участь громадськості у державному управлінні.

Перш за все, удосконалення законодавчої бази є одним із найважливіших напрямків. У воєнний час зростає потреба у гнучкому та адаптованому законодавчому регулюванні, яке б відповідало новим викликам, з якими стикається країна. Необхідно провести повний перегляд чинного законодавства, що регулює взаємодію між громадянськими організаціями та органами державної влади, зокрема для створення умов, які б сприяли ефективній участі громадськості у формуванні та реалізації державної

політики. Наприклад, необхідно чітко визначити механізми залучення громадських експертів до процесів прийняття державних рішень, що мають особливе значення в умовах кризової ситуації, зокрема у сферах оборони, гуманітарної допомоги та соціального захисту.

Додатково слід посилити механізми громадського контролю за діяльністю державних органів. Громадянське суспільство відіграє важливу роль у моніторингу ефективності впроваджуваних рішень та дотриманні прав громадян, особливо в умовах воєнного стану. До прикладу, можна розглянути впровадження електронних платформ, де громадські організації могли б публікувати свої оцінки та пропозиції щодо роботи державних установ, а також стежити за виконанням урядових програм. Такі платформи допоможуть створити зручний механізм зворотного зв'язку між громадянськими організаціями та державними органами, що підвищить рівень прозорості та підзвітності.

Не менш важливим є питання фінансування діяльності інститутів громадянського суспільства. У воєнний час значно зростає потреба в ресурсах для реалізації громадських ініціатив, зокрема для надання гуманітарної допомоги, організації волонтерської діяльності, підтримки соціально вразливих верств населення. Тому необхідно розробити нові механізми фінансової підтримки таких організацій, що включатимуть як державні, так і міжнародні джерела фінансування. Наприклад, можна запровадити спеціальні грантові програми або фонди підтримки громадських ініціатив, що діють в умовах кризи, забезпечуючи швидкий доступ до необхідних коштів для оперативного реагування на потреби населення.

З метою підвищення ефективності комунікації між громадянським суспільством та владою варто впровадити регулярні публічні консультації та слухання, які дозволять залучати широкі верстви громадян до обговорення ключових рішень. Наприклад, державні органи можуть проводити онлайн-консультації, де кожен охочий матиме змогу висловити свої пропозиції чи зауваження щодо проєктів нормативно-правових актів. Це дозволить

забезпечити більш прозорий та інклюзивний процес прийняття рішень, враховуючи думки громадськості, що особливо важливо в умовах військової агресії, коли державі необхідно враховувати інтереси різних соціальних груп.

Окрім того, важливим є створення спільних координаційних рад чи комісій, де представники громадянських організацій разом із державними службовцями могли б розробляти стратегії реагування на виклики війни. Такі ради могли б виступати як платформа для обміну досвідом, розробки спільних програм та ініціатив, а також для координації дій у сфері надання гуманітарної допомоги, підтримки постраждалого населення або захисту прав людини.

Забезпечення доступу до інформації в умовах воєнного стану є важливим елементом для підтримки ефективної взаємодії між державою та громадянським суспільством. Однією з ключових проблем, яка виникла в цей період, є значне обмеження доступу до публічної інформації, що суттєво ускладнює можливість громадськості брати участь у державних процесах і здійснювати контроль за діяльністю органів публічної влади.

Для вирішення цієї проблеми необхідно розробити та впровадити механізми, які гарантуватимуть безперебійну роботу державних реєстрів та інших інформаційних ресурсів навіть в умовах воєнного часу. Насамперед, слід забезпечити технічну стійкість таких систем до кібератак та інших зовнішніх загроз, які можуть порушити їхнє функціонування. Наприклад, це може включати перенесення реєстрів та інформаційних баз на резервні сервери, розташовані за межами небезпечних регіонів, або використання хмарних технологій для збереження даних.

Важливо також забезпечити громадянському суспільству доступ до оновленої та достовірної інформації через офіційні державні платформи. Це передбачає регулярне оновлення сайтів державних установ, публікацію нормативних актів, рішень та інших важливих документів, що стосуються діяльності держави в умовах війни. Зокрема, необхідно забезпечити можливість отримання інформації про хід реалізації державних програм, надання соціальної та гуманітарної допомоги, організацію оборонних заходів

тощо. Така інформація є критично важливою для громадських організацій, які займаються підтримкою населення та моніторингом дій влади.

Окрім цього, важливо передбачити спрощення процедур доступу до інформації для громадських організацій та громадян в цілому. Це може включати, наприклад, впровадження механізмів подання електронних запитів на отримання публічної інформації та автоматизацію процесів її обробки. Зважаючи на загрози, що виникають в умовах воєнного стану, такі механізми сприятимуть оперативності отримання даних та знизять ризики затримок чи відмов через технічні або адміністративні перешкоди.

Забезпечення належного доступу до публічної інформації також сприятиме підвищенню рівня прозорості та підзвітності діяльності органів влади, що є особливо важливим в умовах кризової ситуації. Громадянське суспільство, отримуючи своєчасну та точну інформацію, зможе ефективніше виконувати свої функції щодо контролю за владними структурами, надавати рекомендації щодо покращення державної політики та оперативніше реагувати на нагальні суспільні проблеми.

Підтримка волонтерських ініціатив є критично важливим елементом функціонування держави в умовах воєнного стану, оскільки саме ці організації забезпечують гнучкість та оперативність у вирішенні багатьох нагальних соціальних, гуманітарних і оборонних завдань. Волонтерські організації відіграють ключову роль у підтримці армії, забезпеченні населення гуманітарною допомогою та наданні інших видів підтримки, що допомагають державі реагувати на виклики, пов'язані з військовою агресією.

Для покращення ефективності діяльності волонтерських ініціатив необхідно запровадити ряд механізмів державної підтримки, які дозволять полегшити їхню роботу та зробити її більш продуктивною. Одним із таких механізмів має стати спрощений доступ до фінансування для волонтерських організацій. Це передбачає впровадження спеціальних державних або міжнародних грантових програм, що надаватимуть підтримку волонтерським проєктам, зокрема в оборонній та гуманітарній сферах. Наприклад, такі

програми можуть бути спрямовані на підтримку волонтерських ініціатив з надання медичної допомоги, евакуації цивільного населення з зони бойових дій або постачання продовольства та необхідних товарів в регіони, що постраждали від агресії.

Державна підтримка має також включати полегшення адміністративних процедур для волонтерських організацій. У мирний час діяльність таких організацій нерідко обтяжується складними бюрократичними вимогами, що уповільнює їхню роботу. В умовах воєнного стану важливо скоротити час на проходження процедур реєстрації, подання звітності, отримання ліцензій або дозволів на здійснення тієї чи іншої діяльності. Наприклад, можна запровадити спеціальні спрощені процедури для реєстрації нових волонтерських організацій або для розширення діяльності існуючих. Це дозволить активізувати громадянські ініціативи та зробити волонтерську діяльність більш доступною.

На додаток, важливим аспектом є підтримка волонтерських ініціатив на регіональному рівні. У цьому контексті необхідно створити ефективні механізми взаємодії між волонтерськими організаціями та місцевими органами влади. Місцеві адміністрації мають активно співпрацювати з волонтерами, надаючи їм допомогу в логістиці, розподілі ресурсів та координації дій на місцях. Наприклад, місцеві органи влади можуть сприяти виділенню приміщень для складів гуманітарної допомоги або надавати транспортні засоби для доставки товарів у райони, що перебувають у складних умовах через бойові дії.

Крім цього, важливо підтримувати волонтерські ініціативи на законодавчому рівні, зокрема шляхом забезпечення податкових пільг для підприємств, які здійснюють пожертви на користь волонтерських організацій. Наприклад, державне стимулювання корпоративної соціальної відповідальності через податкові знижки або пільгові умови може мотивувати бізнес до активної участі у волонтерських проєктах, що допоможе збільшити ресурси для підтримки армії та цивільного населення.

Підвищення рівня прозорості та підзвітності є ключовим елементом для забезпечення ефективного управління державними ресурсами, особливо в умовах воєнної агресії. Відкритість та прозорість у процесах прийняття рішень не лише сприяє підвищенню довіри громадян до влади, але й створює умови для конструктивного діалогу між державними органами, громадянським суспільством та міжнародними партнерами. У цей складний для країни час особливо важливо забезпечити максимальну підзвітність органів влади, що ухвалюють рішення, пов'язані з обороною, соціальним захистом населення та управлінням державними ресурсами.

Одним із найефективніших інструментів підвищення прозорості є регулярне оприлюднення публічних звітів про діяльність державних органів та використання державних ресурсів. Це включає не тільки звіти про виконання бюджету, але й детальну інформацію щодо розподілу гуманітарної допомоги, фінансування оборонних програм, закупівлі товарів та послуг для потреб армії та цивільного населення. Наприклад, публічні звіти можуть містити інформацію про кількість наданої гуманітарної допомоги, адресатів цієї допомоги, кількість коштів, виділених на підтримку біженців або на відновлення зруйнованої інфраструктури. Така відкритість сприятиме громадському контролю за використанням державних коштів, що є особливо важливим в умовах, коли ресурси країни обмежені і повинні бути використані максимально ефективно.

Регулярні зустрічі з громадськістю також є важливим інструментом підвищення рівня підзвітності влади. Організація відкритих громадських слухань, зустрічей з представниками місцевих громад, неурядових організацій та волонтерських ініціатив дозволить владі отримати зворотний зв'язок щодо реалізованих програм та прийнятих рішень. Такий діалог сприяє врахуванню думки громадян при розробці нових стратегій та програм, особливо в сферах, які стосуються соціального захисту, забезпечення життєдіяльності населення та управління державними ресурсами. Наприклад, у процесі розробки нових заходів соціальної підтримки для постраждалих від війни, відкриті зустрічі з

громадськістю можуть допомогти ідентифікувати першочергові потреби населення та скоригувати заходи відповідно до реальної ситуації.

Ще одним ефективним інструментом підвищення прозорості є розширення механізмів громадського моніторингу. Залучення громадянського суспільства до контролю за виконанням рішень державних органів допомагає забезпечити більш ефективне управління ресурсами, зменшити корупційні ризики та підвищити відповідальність державних посадовців. Громадський моніторинг може охоплювати різні сфери, від контролю за витратами на оборонні потреби до моніторингу процесів розподілу гуманітарної допомоги та виконання програм соціального захисту. Наприклад, організації громадянського суспільства можуть здійснювати моніторинг ефективності виконання державних програм щодо реабілітації військових або забезпечення внутрішньо переміщених осіб. Результати такого моніторингу можуть бути використані для коригування програм та підвищення їхньої ефективності.

Важливим аспектом підвищення прозорості є також розширення доступу громадськості до інформації. Державні органи повинні забезпечувати регулярне оновлення інформації на своїх офіційних вебсайтах, оперативно відповідати на запити громадян та громадських організацій, а також забезпечити функціонування інформаційних ресурсів навіть в умовах воєнного стану. Це допоможе не лише поліпшити комунікацію між владою і громадянами, але й сприятиме оперативному реагуванню на виклики, що постають перед державою та суспільством.

Крім того, важливим елементом забезпечення прозорості є формування спеціальних органів або підрозділів, відповідальних за контроль за виконанням державних рішень і програм. Наприклад, можна створити міжвідомчі групи, до складу яких увійдуть представники державних органів, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Такі групи зможуть здійснювати незалежний контроль за розподілом ресурсів, виконанням державних програм і дотриманням прав громадян в умовах воєнного стану.

Налагодження постійної комунікації між органами державної влади та громадянським суспільством є важливим фактором для забезпечення ефективної взаємодії в умовах кризи та воєнного стану. Регулярні консультації між представниками громадських організацій та державних установ можуть стати ефективним інструментом для створення відкритого діалогу та обміну інформацією, що сприятиме більш оперативному прийняттю рішень і покращенню координації зусиль.

Впровадження регулярних зустрічей у форматі круглих столів, громадських слухань та робочих груп дозволить забезпечити постійний діалог між громадянськими інституціями та владними структурами. Це не тільки підвищить прозорість процесів управління, але й створить умови для спільної роботи над вирішенням нагальних проблем. Такі зустрічі можуть охоплювати широкий спектр питань — від забезпечення соціальної підтримки постраждалих від війни до обговорення стратегічних кроків щодо відновлення зруйнованої інфраструктури.

Наприклад, на рівні місцевих громад такі консультації можуть стосуватися питань управління місцевими ресурсами, підтримки вимушено переміщених осіб, відновлення житлових будівель чи інфраструктури. Залучення громадськості до обговорення цих питань допоможе врахувати думки та потреби місцевого населення, що дозволить органам влади ухвалювати більш обґрунтовані та відповідні до реальної ситуації рішення. Крім того, постійна комунікація з представниками громадських організацій дає можливість оперативно отримувати інформацію про потреби громадян та більш ефективно реагувати на виклики.

Також варто приділити увагу організації спеціальних майданчиків для стратегічного планування та кризового менеджменту. Ці майданчики можуть слугувати платформами для обміну думками та пропозиціями щодо подальших кроків у подоланні кризових ситуацій. Наприклад, в умовах воєнної агресії необхідно забезпечити постійну координацію між державними органами, що відповідають за безпеку, і громадянськими організаціями, які займаються

волонтерською та гуманітарною допомогою. Постійні консультації сприятимуть узгодженню спільних стратегій, що допоможе уникнути дублювання зусиль і забезпечить більш ефективне використання ресурсів.

Крім організації консультацій, важливо приділити увагу навчанню та підготовці кадрів як у державних установах, так і в громадських організаціях. Ефективне співробітництво між громадянським суспільством і владними структурами потребує високого рівня обізнаності про механізми взаємодії, правові аспекти співпраці та сучасні методи управління в умовах кризи. Організація тренінгів, семінарів та навчальних програм для представників обох сторін дозволить підвищити їхню кваліфікацію та покращити взаємодію.

Наприклад, тренінги для державних службовців можуть охоплювати питання ефективної комунікації з громадськістю, управління кризовими ситуаціями, роботу з волонтерськими організаціями та неурядовими ініціативами. Представники громадянського суспільства, зі свого боку, можуть отримати знання щодо правових основ взаємодії з державними органами, проектного менеджменту, залучення ресурсів для реалізації своїх ініціатив, а також підготовки і подання аналітичних звітів. Навчальні заходи можуть проводитися за участі експертів як з України, так і з-за кордону, що дозволить перейняти найкращий міжнародний досвід у галузі кризового управління.

Одним із прикладів успішного застосування таких навчальних програм може бути організація курсів для місцевих органів влади та громадських організацій, які займаються наданням допомоги постраждалим від воєнних дій. Ці курси можуть включати навчання з питань координації гуманітарної допомоги, організації ефективної логістики, забезпечення соціальної підтримки постраждалим родинам та реабілітації військових і цивільних осіб. Проведення таких навчальних заходів допоможе покращити координацію на місцях, забезпечити більш ефективне розподілення ресурсів та уникнути дублювання зусиль.

Таким чином, рекомендації щодо вдосконалення взаємодії громадянського суспільства та публічної влади в умовах воєнної агресії мають

стати важливою складовою покращення функціонування державних інститутів і зміцнення демократії в Україні. Для ефективної взаємодії необхідно адаптувати законодавчу базу до нових викликів, розширити доступ до публічної інформації та покращити прозорість прийняття рішень. Важливою є також підтримка волонтерських ініціатив, що забезпечують оперативне реагування на соціальні та гуманітарні потреби, а також систематичне залучення громадянського суспільства до прийняття управлінських рішень.

Публічні консультації та механізми громадського контролю, а також навчання кадрів сприятимуть покращенню комунікації між владою та громадськими організаціями. Вважаємо, що це дозволить не лише краще координувати зусилля в умовах кризи, але й забезпечити ефективне використання державних ресурсів та підвищення довіри громадськості до влади.

ВИСНОВКИ

Таким чином, відповідно до виконаних завдань, можемо зробити наступні висновки:

1. В українському контексті, після здобуття незалежності та ухвалення Конституції 1996 року, процес формування громадянського суспільства активізувався, проте, як зазначає М. Ховард у своїй роботі, посткомуністичні країни, зокрема Україна, мають слабкі структурні основи для розвинутого громадянського суспільства.

В умовах воєнної агресії росії роль громадянського суспільства значно посилилася. Зокрема, згідно з дослідженням Інституту соціології НАН України, громадські ініціативи, волонтерські рухи та правозахисні організації забезпечують соціальну підтримку населення та контроль за діями влади. Ефективність громадянського суспільства, на думку науковців, може бути підвищена через спрощення доступу до публічної інформації, зміцнення законодавчої бази та посилення механізмів громадського моніторингу, що допоможе забезпечити прозорість і підзвітність державних інституцій.

2. Взаємодія громадянського суспільства з органами публічної влади є важливим елементом ефективного управління та демократичного розвитку держави. Формування законодавчих основ для залучення громадськості до процесу ухвалення рішень, таких як Закон України «Про громадські об'єднання», забезпечує інституційні механізми участі громадян та громадських організацій у розробці і реалізації політики на всіх рівнях влади. Громадські слухання, ради та інші форми консультацій із суспільством дозволяють владі враховувати думку різних соціальних груп, що сприяє підвищенню легітимності рішень та прозорості діяльності органів влади.

Важливою складовою цієї взаємодії є діяльність громадських рад та громадських експертиз, що дозволяє налагодити систематичний діалог між державними структурами та громадськими організаціями. Громадські ради виступають ефективними консультативними органами, які забезпечують

постійний обмін думками і пропозиціями, що підвищує рівень прозорості та підзвітності державної влади. Громадська експертиза дає можливість незалежним експертам оцінювати проекти нормативно-правових актів та інші рішення, що сприяє виявленню недоліків у законодавчому процесі та підвищенню ефективності державного управління.

Особливо важливу роль у взаємодії громадянського суспільства з владою відіграє волонтерський рух, особливо в умовах кризових ситуацій, таких як війна. Волонтери, працюючи на безоплатній основі, забезпечують підтримку як цивільного населення, так і військових, надають гуманітарну допомогу, медичну підтримку, допомагають біженцям. В умовах війни волонтерський рух стає критичним елементом суспільної підтримки та єдності, оскільки він не лише сприяє розв'язанню нагальних соціальних проблем, а й зміцнює довіру громадян до влади через спільну роботу задля відновлення і захисту держави.

3. Розвиток громадянського суспільства в Україні є важливою складовою процесу демократизації та забезпечення сталого розвитку держави. Законодавча база, зокрема Закон України «Про громадські об'єднання», створює фундамент для функціонування різноманітних соціальних інститутів, які відіграють ключову роль у задоволенні суспільних потреб та вирішенні соціальних, економічних, культурних і екологічних завдань. Правова регламентація діяльності громадських організацій та громадянських спілок забезпечує їхню участь у процесах публічного управління, підвищуючи прозорість та підзвітність органів державної влади.

Затвердження Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021–2026 роки спрямоване на посилення партнерських взаємовідносин між державними структурами та громадянськими об'єднаннями, створення умов для інституційного розвитку громадських організацій та залучення громадян до процесів ухвалення рішень. Важливо, що реалізація Стратегії передбачає систематичний підхід до впровадження змін на різних рівнях управління та сприяє інтеграції громадянського суспільства у державні процеси.

4. Огляд механізмів співпраці між публічною владою та інститутами громадянського суспільства в Україні свідчить про наявність як ефективних форм взаємодії, так і значних викликів у цьому процесі. Основні механізми співпраці, такі як громадські слухання, діяльність консультативних рад, проведення громадських експертиз, волонтерство та інші, сприяють зміцненню демократичних процесів і забезпечують залучення громадськості до прийняття важливих рішень у державному управлінні. Однак, існують проблеми, пов'язані з недовірою між державними органами та громадянськими організаціями, недостатньою прозорістю процедур, обмеженим фінансуванням, бюрократичними бар'єрами та політичною нестабільністю, які перешкоджають ефективній взаємодії.

5. Інститути громадянського суспільства відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного публічного адміністрування в умовах воєнного стану. Після початку повномасштабної агресії 24 лютого 2022 року їхній вплив на діяльність органів державної влади значно зріс, що підтверджується їхньою участю у розробці та реалізації важливих для суспільства рішень. Особливо важливою є роль волонтерських та благодійних організацій, які взяли на себе частину функцій держави у гуманітарній та соціальній сферах, забезпечуючи оперативну допомогу населенню і підтримку Збройних Сил України.

Зростання взаємодії між державою та громадянським суспільством під час війни відкрило нові канали для участі громадськості в управлінських процесах, що дозволило підвищити ефективність реагування на кризові ситуації. Однак, певні виклики, зокрема обмеження доступу до інформації та проблеми з використанням інструментів громадської участі, свідчать про необхідність вдосконалення правового регулювання та механізмів взаємодії.

6. Рекомендації щодо вдосконалення взаємодії громадянського суспільства та публічної влади в умовах воєнної агресії мають стати важливою складовою покращення функціонування державних інститутів і зміцнення демократії в Україні. Для ефективної взаємодії необхідно адаптувати законодавчу базу до нових викликів, розширити доступ до публічної

інформації та покращити прозорість прийняття рішень. Важливою є також підтримка волонтерських ініціатив, що забезпечують оперативне реагування на соціальні та гуманітарні потреби, а також систематичне залучення громадянського суспільства до прийняття управлінських рішень.

Публічні консультації та механізми громадського контролю, а також навчання кадрів сприятимуть покращенню комунікації між владою та громадськими організаціями. Вважаємо, що це дозволить не лише краще координувати зусилля в умовах кризи, але й забезпечити ефективне використання державних ресурсів та підвищення довіри громадськості до влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністратор medievist.org.ua. Ст. Оріховський-Роксолан як історик та політичний мислитель. Медієвіст. URL: https://www.medievist.org.ua/2013/01/blog-post_8528.html
2. Ален де Бенуа: Жан-Жак Руссо, консервативний революціонер - Пломінь. Пломінь. URL: <https://plomin.club/allen-de-benoit-jean-jacques-rousseau-conservative-revolutionary/>
3. Берченко Г. В. Б 52 Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти : монографія / Г. В. Берченко. – Х. : Юрайт, 2014. – 208 с.
4. Ванджурак Р. В. Вплив давньогрецької філософії права на сучасну українську юриспруденцію : монографія / наук. ред. М. В. Костицький. Київ : Вістка, 2023. 248 с.
5. Взаємодія громадянського суспільства, особи і держави: вектор удосконалення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-й річниці Конституції України (м. Київ, 22 червня 2021 р.). Київ: Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. 240 с.
6. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства : Роз'яснення Міністерства юстиції України від 03.02.2011. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018323-11>
7. Влада і суспільство: діалог через громадські ради : монографія / за заг. ред. Ю.Ж. Шайгородського. Київ : А.В. Паливода, 2011. 148 с
8. Гарасимів Т. З. Розбудова громадянського суспільства в Україні: державно-владний підхід. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Юридичні науки. 2015. № 813. С. 86–95.
9. Гарасимів Т. З., Дашо Т. Ю. Основні інститути громадянського суспільства та правової держави: засади взаємодії. URL:

<http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2484/vnulpurn201581318>.

10. Гвоздік О., Черногуб Н., Гвоздович Ю., Кебало В., Петренко-Лисак А. Дослідження «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні». Рада Європи, 2022. 40 с

11. Громадські ініціативи України. Громадські ініціативи України. URL: <https://ngonetwork.org.ua/>

12. Громадські ради URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/gromadski-radi>

13. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін. ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2013. – 536 с

14. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / [Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2020. – 153 с.

15. Довідник громадського активіста – Довідник громадського активіста. Довідник громадського активіста – Головна. URL: http://dovidnyk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=57

16. Індекс сталості розвитку організацій громадянського суспільства URL: <http://www.ucipr.org.ua/index.php?>

17. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016-2020. – К.: – Ваіте, 2016. – 280 с

18. Іщук С. І. Сучасні концептуальні засади визначення поняття «громадянське суспільство» як політико-правової категорії. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2020. № 2(22)

19. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

20. Костючков С. К. Громадянське суспільство і держава: політико-правові та соціальні аспекти взаємодії. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Політологія. 2012. Вип. 170. С. 38–40.

21. Кравцова З.С. Громадський контроль за здійсненням державної влади в Україні. Правові засади взаємодії органів публічної влади з інституціями громадянського суспільства в Україні та зарубіжних країнах : тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 29 листопада 2019 р. / Кафедра конституційного права юрид. ф-ту Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка і навч.-наук. центр романського права. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2019. С. 142–146

22. Кравцова З.С. Теоретичні, правові та практичні основи громадського контролю за здійсненням державної влади в Україні. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2019. № 3(5). Грудень. С. 89–104.

23. Мороз О.М. Перспективи розвитку взаємовідносин держави і громадських об'єднань в умовах зближення України з Європейським Союзом. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2014. № 5(9). С. 39–45.

24. Мороз О.М. Правові форми взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні в епоху глобалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2015. 20 с.

25. Наливайко Л.Р. Громадська експертиза як форма громадського контролю: проблеми теорії та практики. Університетські наукові записки. 2014. № 2. С. 28–34.

26. Наливайко Л.Р., Савченко О.В. Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2017. 276 с.

27. Онищенко О. Громадянське суспільство: тенденції становлення. Наука і суспільство. 2002. № 1–2. С. 12–15.

28. Орцева О. С. Еволюція ідеї громадянського суспільства: від витоків до сучасності. Наукові праці. Державне управління. Миколаїв, 2013. Вип. 214. Т. 226. С. 50–54.

29. Попов І. Недержавні організації як запорука демократичних виборів. Вісник Центральної виборчої комісії. 2005. № 2. С. 41–44.

30. Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-20#Text>

31. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>

32. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. Ст. 1.

33. Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади : Указ Президента України від 01.08.2002 № 683. Офіційний вісник України. 2002. № 31. Ст. 192.

34. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Указ Президента України від 15.09.2005 № 1276. Офіційний вісник України. 2005. № 38. Ст. 17.

35. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text>

36. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 р. № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text>.

37. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>

38. Про основи національного спротиву. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

39. Про стан розвитку громадянського суспільства України в 2021 році та його зміни на початку 2022 року: матер. щоріч. доп. / В. Потапенко, Ю. Тищенко, Ю. Каплан та ін.; заг. ред. Ю. Каплан. Київ: НІСД, 2022. 56 с. (Серія «Гуманітарний розвиток»)

40. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 № 1035-р. Офіційний вісник України. 2007. № 89. Ст. 89.

41. Резолюція 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи "Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною" URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_611#Text

42. Ремех Т. О., Пометун О. І. Основи правознавства: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Літера ЛТД, 2022. – 176 с.

43. Рудич Ф. Громадянське суспільство та народовладдя: методологічний контекст [Текст] / Ф. Рудич // Наукові записки / збірник – К.: ІПіЕНД, 2004. – Вип. 25. – С. 11-23.

44. Сергієнко О.І. Громадська участь/залучення громадян. Депутатська діяльність в округах (навчальний модуль) / Олександр Сергієнко, Олег Ватаманюк. – К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 92 с

45. Суспільство та держава в працях Томаса Пейна – European Historical Studies. European Historical Studies – КНУ, Істфак КНУ, Історичний

факультет КНУ. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/uk/nataliya-papenko-yevgen-papenko-suspilstvo-ta-derzhava-v-pratsyah-tomasa-pejna/>

46. Ухвалення Декларації про державний суверенітет України. Освітній центр. URL: https://osvita.rada.gov.ua/news/main_news/73877.html

47. Філософія освіти : навчальний посібник. – 2-ге видання / за наук. ред. академіка В. П. Андрущенка [та ін.]. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. – 348 с

48. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкуліч, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищо. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.

49. Хотин Р. «Один із якорів української ідентичності». Чому Конституція Орлика є актуальною і в наш час?. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pylyp-orlyk-konstytutsiya-aktualna-i-v-nash-chas/31409492.html>

50. Цвігун Д. П. Вплив інститутів громадянського суспільства на здійснення публічного адміністрування в умовах воєнного стану в Україні/ Д. П. Цвігун // Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага – Ужгород, 2023. –Т. 1. Вип. 80. – С. 603-606. - Бібліогр.: с. 605 (5 назв). URL <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/297194/290109>

51. Цокур Є. Г. Перспективи громадянського суспільства в сучасній Україні [Текст] / Є. Г. Цокур // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 22 «Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін»: [Зб. наук. пр.]. – К.: Видавництво національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2010. – Випуск 3. – С. 65-70.

52. Чуб О.О. Конституційне право громадян України на участь в управлінні державними справами: дис... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 245 с.

53. Шандро В. Михайло Драгоманов – перший європейський політичний мислитель, якого дала Україна – Анатолій Дністровий. Громадське

радіо. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/hromadska-hvylya/mykhaylo-drahomanov-pershyu-ievropeys-kyu-politychnyy-myslytel-iakoho-dala-ukraina-anatoliy-dnistrovyy>

54. Шморлівська А., Стребкова Ю. Соціальна робота громадських, благодійних та волонтерських організацій під час воєнного стану. Освітній дискурс : зб. наук. пр. № 44. 2023. С. 70-71.

55. Dryzek J., Honig B., Phillips A. The Oxford Handbook of Political Theory. Oxford, Oxford University Press, 2006. 883 p

56. La societe civile, Centre universitaire de recherche administrative et politiques de Picardie. PUF. – 1986. – P. 9.

57. Salamon L., Anheier H., List R., Toepler S., Sokolowski W. Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector. Baltimore, MD: Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, 1999. 534 p.

